

DAROVITOST I ISTRAŽIVANJA KOGNITIVNOG STILA - TRENDovi I PERSPEKTIVE -

---

Apstrakt: Cilj ovoga rada je da se teorijskom meta-analizom sagledaju trendovi i perspektive u oblasti istraživanja kognitivnog stila, a u okviru ovoga razjasni konfuzija u definisanju pojmova kognitivnog stila, stila učenja, strategija učenja, intelektualnog stila... Jasna definisanost ovih pojmova značajna je za oblast darovitih, jer se isti nalaze u osnovi personalizacije i mentorskog rada sa darovitimima. U tom smislu, u radu se kognitivni stil posmatra u odnosu na aktuelne teorije u kognitivnoj psihologiji i neuronauci i daje okvir koji integriše nalaze o razlikama definisanja u pomenutim disciplinama, kao osnova za buduća istraživanja. Analizom širokog spektra nalaza relevantnih istraživanja i teorijskih i empirijskih problema koji su se akumulirali tokom proteklih decenija došlo se do zaključaka koji idu u prilog značaju kognitivnog stila, a time i potrebi za daljim istraživanjima. Izdvajanje nekoliko opštih zaključaka odnosi se na sledeće konstatacije: Istraživanja kognitivnog stila u psihologiji i neuronauci, stilova učenja u obrazovanju, i stilova odlučivanja u poslovanju i upravljanju dolaze do zapažanja da je reč o fenomenima čija je suština u rasponu mogućih vrsta obrade koje mogu pomoći pojedincima da se prilagode na fizičke i socio-kulturne događaje i okolnosti.

- Nalazi istraživanja i teorijske osnove brojnih modela idu u prilog tome da kognitivni stil predstavlja osetljive individualne razlike u kogniciji. Nalazi idu u prilog konstataciji da se kognitivni stil reflektuje u neuronskoj aktivnosti.
- Kognitivni stil je jedinstvena ljudska karakteristika; u korelaciji je sa određenim predispozicijama, kao što su osnovne kognitivne sposobnosti i osobine ličnosti. Stoga se sprovede brojne korelacione studije između stilova i drugih individualnih razlika (u obrazovanju i poslovnoj literaturi), što za sada još nije do kraja otkrilo prirodu ovoga konstrukta.
- Jedan od trendova istraživanja kognitivnog stila ide u pravcu podrške konceptualizaciji kognitivnog stila kao adaptivnog sistema, a za ovo bi posebno značajne bile longitudinalne studije fokusirane na to kako grupe ljudi razvijaju specifične kognitivne stilove kada su uronjene u različito učenje ili socio-kulturnu sredinu. Prethodno je osnova za hipotezu: Ako članovi takvih grupe imaju uporedive intelektualne sposobnosti i osobine ličnosti, a razvijaju različite kognitivne stilove, ovo bi omogućio da se jasno razdvoji koncept kognitivnog stila i više drugih fiksnih osobina. Neurostudije su imale za cilj da razumeju kako fizička i socio-kulturna okruženja oblikuju neuronsku aktivnost, što je, takođe, važan korak u ovom pravcu.
- Jedan od trendova je stav da se različiti stilovi mogu organizovati u jedinstvenu taksonomiju. Ovaj zaključak je važan delom zato što je jedna od najtežih kritika konstrukta kognitivnog stila brojnost dimenzija, za koje se čini da ih je nemoguće ujediniti ili sistematizovati. Predlaže se da se taksonomija kognitivnog stila organizuje u matrici, sa vertikalnom osom koja predstavlja nivoe obrade informacija i horizontalnom osom koja predstavlja ortogonalni kognitivni stil vrste, od kojih je svaki adaptivni sistem.
- Predložena taksonomija je korisna ne samo kao način organizovanja stilova, već i kao način da se identifikuju mogućnosti za dodatna istraživanja. Jer omogućava integraciju dobro dokumentovanih kognitivnih stilova učenja, ličnosti i stilova odlučivanja. Svi ovi tipovi stilova – predloženi u tradicionalnom istraživanju kognitivnog stila, u obrazovanju, i u

---

¹g_gojkov@mts.rs

poslovanju i upravljanju – odgovaraju različitim adaptivnim sistemima koji privlače različite nivoe obrade informacija.

- Smatra se da taksonomija obezbeđuje okvir za detekciju gubitaka u opsegu i tipovima kognitivnih stilova, što može dovesti do identifikacija još uvek nepoznatih kognitivnih karakteristika (npr. postoji mnogo nedostajućih elemenata na nivou formiranja koncepata) i smanjiti rizik u personalizaciji didaktičkih postupaka, tj. mentorskom radu sa darovitima.

Ključne reči: kognitivni stil, stilovi učenja, strategije učenja, taksonomija.

Kognitivni stil kao teorijski konstrukt

- Prvi talas: interesovanja usmerena ka perceptualnim razlikama -

Istraživanja kognitivnog stila javila su se sredinom XX veka, a razvojni put imao je do sada tri velike faze. Suština interesovanja za ovaj teorijski konstrukt je u nastojanju da se priđe što bliže individualnim razlikama (Hanfmann, 1941; Witkin, 1950; Witkin & Asch, 1948). U prvom talasu interesovanja su bila usmerena, uglavnom, na ispitivanje perceptualnih pristupa u kognitivnim procesima, a dometi istih išli su u pravcu zaključaka da individualne razlike u percepciji i kogniciji postoje i da se pojedinci razlikuju ne samo po uspehu u rešavanju zadataka nego i u načinu na koji oni percipiraju, konceptualizuju i rešavaju zadatke, što je stvaralo osnovu da se u sledećem talasu istraživanja interesovanja usmere ka razmišljanju o mogućnostima sistematizacije, odnosno uređivanju dimenzija u vidu taksonomije. Pokušaji taksonomije i dometi istih biće dalje predmet posmatranja, a na ovom mestu bi bilo značajno konstatovati da se u ovom periodu formirao pojam kognitivnog stila, čija se suština odnosi na osetljivost individualnih razlika i to pre svega (Klein, 1951), iz ugla diferencijacije stimulusa, odnosno uočavanje sličnosti i razlika između stimulansa. Tako je u to vreme G. S. Klein (1951), nazivajući ovaj konstrukt „perceptualni stavovi”, smatrao da se kognitivni stil teoretski može konceptualizovati kao obrasci prilagođavanja spoljnom okruženju koje reguliše kognitivno funkcionisanje pojedinca. Ali se već tada kognitivni stil posmatra šire od perceptivnih stavova i konceptualizuje kao konzistentan individualni način kognitivnog funkcionisanja, posebno u prikupljanju i obradi informacija (Ausburn & Ausburn, 1978), dakle, daleko šire, sa većim zahvatanjem intelektualnih i drugih funkcija koje se uključuju u kognitivne procese. Tako, nešto kasnije Messick (1976) definiše kognitivne stilove kao stabilne stavove, preferencije ili uobičajene strategije koje određuju načine percepcije pojedinaca, pamćenje, razmišljanje i rešavanje problema. U isto vreme na istoj liniji su i shvatanja drugih autora (Witkin, Moore, Goodenough, & Cox, 1977) za koja je karakteristično da pod ovaj teorijski konstrukt podvode individualne razlike u načinu na koji ljudi percipiraju, razmišljaju, rešavaju probleme, uče i razvijaju svoje odnose sa drugima. Dakle, sredinom 20. veka smatralo se da se kognitivnim stilom može opisati kognitivna obrada kojom se individua koristi pri funkcionisanju u svom okruženju. Ali, pored istih konceptualizacija i suštine pojmovnih odrednica, u isto vreme postoje razlike u imenovanju ovoga konstrukta, te se u osnovnim i primenjenim psihološkim istraživanjima koriste pojmovi poput: ”perceptualna primanja”, ”dispozicije”, ”obraci učenja” i ”usmerenja učenja”, a svrha ovoga je u potrebi da se

konceptualizuju razlike o tome kako pojedinci doživljavaju i tumače informacije i da bi se izbegle negativne konotacije povezane sa idejom "kognitivnog stila", koje su se u ovom periodu, dakle, krajem prvoga talasa javile.

Klajn (1951, Klein & Schlesinger, 1951) je već u početku velikih interesovanja za ovaj konstrukt kognitivni stil definisao kao „generički regulatorni princip”, smatrajući ga karakterističnim sredstvom kognitivnog sistema jedinke u rešavanju adaptivnih zahteva u određenim vrstama kognitivnih problema. Ovo se ovde naglašava, jer je svojstvo već u nastanku ovoga konstrukta bila za isti preporuka zbog obuhvatnosti, generičnosti koja je ukazivala na potrebe i mogućnosti za daljim traganjima za onim što kognitivni stil nosi u sebi, ili što obuhvata i što ovaj fenomen čini kompleksnim i, moglo bi se reći, i danas se nakon više od pola veka i hiljade naslova o nalazima istraživanja ovoga fenomena, čini neuhvativim i izazovnim.

Kao značajna odrednica kognitivnog stila pominje se najpre dispziciono svojstvo, tako da se isti posmatra kao dispoziciona varijabla, koja svojom logičkom strukturom upućuje na traganje za operacionim definicijama. Karakteristika dispozicionih pojmova, ili varijabli, jeste da impliciraju izvesnost pravilnosti u ponašanju, koja se objašnjava skrivenom strukturom, kao osnovom same dispozicije. Smatra se da kognitivni stil nije deskriptivni dispozicioni pojam, te se kao hipotetički konstrukt sa "viškom značenja" još uvek posmatra kao "prednact" za buduće mikroteorije u toj oblasti (Radovanović i Kvašček, 1976; Kvašček, 1978, 1980, 1981, 1983).

Za ovaj prvi korak karakteristično je i da su istraživači (Marentič Požarnik, Magajna, & Peklaj, 1995; McKenna, 1984; Messick, 1863, 1976, 1984, 1994, 1996; Witkin, Moore, Goodenough, & Cox, 1977) u proučavanju perceptivnog funkcionisanja individua u okruženju poklanjali jednaku pažnju polovima kao načinima kojima pojedinci postižu ravnotežu između unutrašnjih potreba i spoljnih zahteva, s tim što različiti polovi koriste različite kapacitete za obradu informacija. A ovim bi se moglo zaključiti da polovi, kako su tada nazivane dimenzije kognitivnog stila, nisu ograničavajući faktori. Ovaj stav je danas potvrđen u istraživanjima neuronauke (Schaie, 2018; Wager & Smith, 2003; Wager, Sylvester, Lacey, Nee, Franklin, & Jonides, 2005; Welsh, Pennington, & Groisser, 1991). Pored dispozicionog statusa kao značajne odrednice, koje i danas karakterišu ovaj konstrukt, pominju se i sledeće navedene.

Formiranje ovoga konstrukta potpomognuto je odrednicom koja kognitivni stil definiše kao „generički regulatorni princip”, smatrajući ga karakterističnim sredstvom kognitivnog sistema jedinke u rešavanju adaptivnih zahteva u određenim vrstama kognitivnih problema (Klein, 1951; Klein & Schlesinger, 1951). Ova odrednica je, kao značajno svojstvo, u nastanku ovoga konstrukta bila za isti preporuka zbog obuhvatnosti, generičnosti, jer je ukazivala na potrebe i mogućnosti za daljim traganjima za onim što kognitivni stil nosi u sebi, ili što obuhvata i što ga čini kompleksnim i, moglo bi se reći, i danas, nakon više od pola veka i hiljade naslova o nalazima istraživanja ovoga fenomena, čini ga neuhvativim i izazovnim.

Status značajne odrednice kognitivnog stila zadržala je i složenost, koja se odnosi na obuhvatnost, odnosno širinu kognitivne delatnosti koja ulazi u ovaj pojam,

ali i na procese akomodacije u najširem smislu, čime se otvara prostor za personalističku dimenziju ove odrednice, a ovim, u izvesnom smislu, složenost kognitivnog stila objašnjava suštinu ovoga pojma, njegove namere da „mehanizme saznavanja uhvati u trenutku kada sredinski uslovi susreću one unutrašnje, da bi otpočeo saznajni proces, suštinski značajan za prilagođavanje jedinke” (Radovanović i Kvašček, 1976). Ovakvo definisanje kognitivnog stila išlo je paralelno sa promenama u kognitivnoj psihologiji koje su u vreme nastajanja ovoga teorijskog konstrukta bile evidentne, a može se reći i podstaknute promenama u filozofiji nauke, odnosno u epistemologiji. Dakle, sa interpretativizmom u metanaučnoj sferi, odnosno filozofiji nauke i konstruktivizmom u psihologiji i didaktici prihvatana je kognitivni stil kao realan konstrukt u nastojanju razumevanja i podsticanja razvoja fenomena sklopa ličnosti i sposobnosti. Tako je kognitivni stil smatran pogodnim, a i danas se ne nalazi ništa bolje, za razumevanje toka, procesa učenja, kao i za nastojanja personalizacije učenja u nastavi (Gojkov, 2007, 2013; Pušina, 2014). Personalistička shvatanja kognitivnog stila, smatra se, ne umanjuju činjenicu da je kognitivni stil u tesnoj vezi sa sposobnostima, nego složenostu kao odrednicom pojma naglašavaju da je *IQ* na relaciji između potencijala i efikasnosti, pa u tom slučaju funkcionalni sistem opštih sposobnosti (potencijal) ne mora da se manifestuje u svakoj situaciji, jer intelektualni potencijal u procesu konstrukcije, prolazeći kroz filter i određeni medijacioni inventar podleže modifikacijama, te na kraju kognitivnog (Vaughan & Giovanello, 2010; Volk, McDermott, Roediger, & Todd, 2006) procesa ne mora se uvek manifestovati odgovor u skladu sa situacijom stimulus-reakcija. Mnogi se autori slažu sa stavom da se u složenosti kognitivnog stila vidi prostor za postojanje vrsta, tipova kognitivnog stila koji su po raznorodnosti svog pojmovnog oblikovanja više ili manje zavisni od inteligencije (Evans & Cools, 2011; Evans & Waring, 2009; Evans & Waring, 2012; Evans, 2013; Gojkov, 1995).

Obuhvatanje šire strukture ličnosti, značajne za kognitivno funkcionisanje doprinelo je činjenici da je kognitivni stil, još u prvim koracima pojavljivanja, postao interesantan za didaktiku, jer je nagoveštavao mogućnosti da se pod isti teoretski model podvede veći broj psihičkih funkcija i da se dođe do informacija o kompleksnoj oblasti kognitivnog funkcionisanja, kako bi se iste bolje razumele, što je značilo veće šanse za upoznavanje kognitivnih strategija koje ličnost koristi u pristupu različitim problemskim situacijama (Gojkov, 1995). Prihvatanje kognitivnog stila bilo je olakšano time što je obećavalo bolje razumevanje zagonetke sklopa ličnosti i sposobnosti, uz pomoć kompleksnijeg pristupa, jer je sâm konstrukt zahvatao i nekognitivni aspekt pod zajednički teorijski model (Radovanović i Kvašček, 1976). Razlike u intelektualnom funkcionisanju jedinke našle su u ovom dispozicionom pojmu mogućnost za novi ugao gledanja i generalizacije višeg reda (Gojkov, 1995). Jedan od razloga velikog interesovanja za pojavu ovog teorijskog konstrukta ispoljila je didaktika, jer tada, kao i sada ista, još nema jasne i nedvosmislene odgovore na pitanja o individualnim razlikama, o mogućnostima podsticanja razvoja, kao osnove za usmeravanje adekvatnosti određenog stila vođenja u odnosu na individualne saznajne potrebe pojedinaca, što i danas čini

aktuelnim traganje za razjašnjavanjem dometa i ograničenja ovog teorijskog konstrukta, kao i za razjašnjenjima kognitivnog stila sa drugim srodnim pojmovima.

Kognitivni stil kao dispoziciona varijabla prihvatljiv je za istraživače, jer svojom logičkom strukturom, koja upućuje na spoj sposobnosti i strukture ličnosti i omogućuje prostor za operacionalizaciju istih i sagledavanje njihovog mesta u kognitivnoj delatnosti. A podrazumevana implicitna izvesnost pravilnosti u kognitivnoj delatnosti kao karakteristike skrivene strukture u osnovi dispozicije označava u kognitivnom stilu kao hipotetičkom konstrukt „višak značenja” i upućuje na to da se isti još uvek smatra „prednacrtom”, te da je otvoren za nove mikroteorije u ovoj oblasti, što je i nakon pola veka bavljenja istraživače još uvek zadržalo na ovom polju, a što za ovako kompleksan teorijski konstrukt nije neobično (Radovanović i Kvašček, 1976; Kvašček, 1978, 1980, 1981, 1983).

U definisanju psiholoških dimenzija kojima se karakteriše način kognitivnog funkcionisanja pojedinca, posebno u pogledu sticanja i obrade informacija (Ausburn & Ausburn, 1978; Husarić, 2011) navodi se konzistentnost. Messick (1976) kognitivne stilove karakteriše kao stabilne stavove, preferencije ili uobičajene strategije koje određuju načine percepcije pojedinaca, pamćenje, razmišljanje i rešavanje problema, a Witkin i dr. (Witkin & Berry, 1975; Witkin & Goodenough, 1981; Witkin, Moore, Goodenough, & Cox, 1977) su u kognitivnom stilu videli individualne razlike u načinu na koji individue percipiraju, razmišljaju, rešavaju probleme, uče i odnose se prema drugima. Radovanović (1982) u to vreme, takođe svojim istraživanjima, nalazi da se kognitivni stil odnosi na ustaljene karakteristike osobnosti i razlike u načinu opažanja, mišljenja, učenja i rešavanja problema.

Sledeća značajna odrednica kognitivnog stila odnosi se na složenost kojom se ovim konstruktom obuhvata, kako je prethodno pomenuto, ne samo kognitivna delatnost, nego i procesi akomodacije u najširem smislu, što čini suštinu mehanizma kognitivnog stila, kojim se, u stvari, u susretu spoljašnjih i unutrašnjim faktora ostvaruje saznajni proces, značajan za prilagođavanje jedinke (Radovanović, 1982, prema: Gojkov, 1995), što kognitivni stil sa stanovišta današnjih konstruktivističkih pristupa procesima saznanja preporučuje u nastojanjima za bolje razumevanje toka, procesa učenja, a time i za personalizaciju učenja u nastavi (Gojkov, 2013; Pušina, 2014).

Ovakvo personalističko shvatanje kognitivnog stila smatra se da ne umanjuje činjenicu da je kognitivni stil u tesnoj vezi sa sposobnostima, čak, se naglašava da je *IQ* na relaciji između potencijala i efikasnosti. Dakle, funkcionalni sistem opštih sposobnosti (potencijal) ne mora da se manifestuje u svakoj situaciji, jer intelektualni potencijal u procesu konstrukcije, prolazeći kroz filter i određeni medijacioni inventar podleže modifikacijama, te na kraju kognitivnog (Vaughan & Giovanello, 2010; Volk, McDermott, Roediger, & Todd, 2006) procesa ne mora se uvek manifestovati odgovor u skladu sa situacijom stimulus-reakcija. Iz ugla kognitivnog stila ovo otvara prostor za postojanje vrsta, tipova kognitivnog stila koji su po raznorodnosti svog pojmovnog oblikovanja više ili manje zavisni od inteligencije (Evans, 2013; Evans & Cools, 2011; Evans & Waring, 2009; Evans & Waring, 2012; Gojkov, 1995) ovo pitanje će u sledećim koracima pokušati da reši Sternberg tako što kognitivni stil, ili stil mišljenja,

kako ga on naziva, stavlja u teorijski okvir trijahične teorije inteligencije, ne baveći se dimenzijama nego drugim vrstama, tj. intelektualnim stilovima... No, o dometima ove perspektive biće kasnije u tekstu više reči.

U celokupnom dosadašnjem razvojnom putu istraživači su bili usmereni na sagledavanje kognitivnog stila kao indikatora individualnih razlika. Prvi koraci obeleženi su, kako je prethodno pomenuto, istraživanjima razlika u perceptualnim pristupima u kogniciji (Hanfmann, 1941; Witkin & Asch, 1948; Witkin, 1950) i zapažen je njihov doprinos saznanju o individualnim razlikama u percepciji i kogniciji za koje je karakteristično da se pojedinci ne razlikuju samo po postignuću u rešavanju problema, nego i u načinu na koji pristupaju rešavanju, tj. kako konceptualizuju, sistematizuju, odnosno uređuju dimenzije u vidu taksonomije. Pokušaji uređivanja perceptualnih razlika, tj. izrade taksonomija dolazi na kraju prvoga talasa kao potreba za sistematizacijom do tada nađenih razlika u perceptualnom aspektu kognitivnog funkcionisanja, ali, kako će se dalje u ovom tekstu videti, nažalost nisu dali očekivane rezultate.

Značajno je dati još nekoliko pogleda na kognitivni stil kao teorijski konstrukt, jer su već prva sagledavanja oblasti individualnih kognitivnih razlika pratili pokušaji konceptualizacije. Tako je, recimo, Klein (1951) kognitivni stil posmatrao iz ugla diferencijacije stimulusa, smatrajući da se kognitivni stil, ili „perceptualni stavovi” kako ga je nazvao, teoretski može konceptualizovati kao obrasci prilagođavanja spoljnom okruženju koje reguliše kognitivno funkcionisanje pojedinca. Takođe je njegovo konceptualizovanje, ili definisanje kognitivnog stila naglašavalo konzistentnost u individualnom načinu kognitivnog funkcionisanja, posebno u prikupljanju i obradi informacija (Ausburn & Ausburn, 1978), što ukazuje na činjenicu da su u samom javljanju ovoga konstrukta sagledane karakteristike koje su i danas suštinske odrednice ovoga pojma. Isto vidimo i u nekoliko sledećih konceptualizacija. Tako Messick (1976) definiše kognitivne stilove kao stabilne stavove, preferencije ili uobičajene strategije koje određuju načine percepcije pojedinaca, pamćenje, razmišljanje i rešavanje problema. Takođe, ističu se (Witkin, Moore, Goodenough, & Cox, 1977) i individualne razlike u načinu na koji ljudi percipiraju, razmišljaju, rešavaju probleme, uče i razvijaju svoje odnose sa drugima, a mnogi istraživači u osnovnim i primenjenim psihološkim istraživanjima koriste pojmove kao što su „perceptualna primanja”, „dispozicije”, „obraci učenja” i „usmerenja učenja” da bi konceptualizovali razlike o tome kako pojedinci doživljavaju i tumače informacije i da bi izbegli negativne konotacije povezane sa idejom „kognitivnog stila”.

Moglo bi se iza prethodnog zaključiti da se konceptualizacija kognitivnog stila sredinom 20. veka odnosila na načine kognitivne obrade kojima pojedinac reaguje na svoje okruženje. Značajna je napomena da se u prethodno uključuje i konstatacija da se u polovima vidi ravnoteža između unutrašnjih potreba i spoljnih zahteva, s tim što različiti polovi (dimenzije) nisu posmatrani kao ograničavajući faktori, nego kao kvaliteti koji koriste različite kapacitete za obradu informacija. Ispravnost ovoga shvatanja potvrđuju nalazi savremenih istraživanja neuronauke (Schaie, 2018; Wager & Smith, 2003; Wager, Sylvester, Lacey, Nee, Franklin, & Jonides, 2005; Welsh, Pennington, & Groisser, 1991). Kako su drugi istraživači već

zaključili (Klein, 1951; Klein & Schlesinger, 1951) velike prednosti kognitivnog stila su njegova generičnost i obuhvatnost, karakteristike kojima jedinke rešavaju adaptivne zahteve u određenim kognitivnim problemima, a kompleksnost fenomena čini ga i dalje otvorenim za dalja istraživanja. Tako da nakon ovoga talasa istraživanja idu dalje, a istraživači traže načine da dođu do jasnijih teorijskih osnova kognitivnog stila, jer njegov teorijski status, koji je u prvom talasu prihvaćen zbog pokušaja da se njime približe personalistički i bihevioristički pristupi proučavanju kognitivnih procesa, više nije dovoljan, kao ni objašnjenje koje se odnosi na hipotezu da organizam reaguje na okruženje na osnovu sopstvene kategorizacije stvarnosti, te se kognicija vidi kao proces posredovanja (konstrukcije) između realnosti i individue. Kognitivni stil kao pomoćno sredstvo, koje je specifično za pojedinca onoliko koliko je i svaka ličnost različita u odnosu na druge ličnosti kao konceptualizacija ovoga fenomena nije zadovoljavao istraživače na ovom polju, iako su nalazi brojnih istraživanja potvrđivali nalaz koji podržava uverenja da se stvaralački potencijali učenika mogu podsticati, te formirati fleksibilne strukture znanja, ako bi se upoznale i respektovale karakteristike kognitivnog stila (Zimmerman, 2007). Tako su istraživači pojam kognitivnog stila tesno vezivali za teorije stvaralaštva, koje su krajem prošlog stoleća uzimale u obzir i nekognitivne činioce (emocije, interesovanja, stavove...) za razumevanje kreativnog procesa učenja i rešavanja problema, te konstatovale da se stvaralačka ličnost mora posmatrati šire od konteksta nivoa obdarenosti i pogodnih sredinskih okolnosti. Ovim je upravo naglašen značaj određenog sklopa crta ličnosti za aktiviranje stvaralačkog potencijala i njegovo pretvaranje u odgovarajuću performansu (Kozhevnikov, Kosslyn, & Shephard, 2005). Ovim je u vreme pojave ovoga konstrukta, a i u dugom periodu nakon toga, naglašavano da kognitivni stil obuhvata, najšire rečeno, ustaljene individualne osobenosti i razlike u načinu opažanja, mišljenja i rešavanja problema (Radovanović, 1982), a teorijski je vezan za medijaciono viđenje čovekovog procesa saznavanja realnosti i njegovo aktivno prilagođavanje svetu koji ga okružuje. Tako je u okviru ovoga prihvaćena hipoteza da organizam reaguje kao samostalni činilac sopstvenog procesa prilagođavanja na sopstvenu kategorizaciju stvarnosti koja ga okružuje. Ovim se odbacuju klasična *S-R* polazišta i prihvata mogućnost da se kognicija vidi kao proces posredovanja (konstrukcije) između realnosti i individue, što je bilo potpomognuto konstruktivističkim teorijskim pristupom saznavanju, a u širem gnoseološkom i metanaučnom smislu postmodernom teorijom determinističkog haosa – odricanjem linearnih relacija u procesima saznavanja (Stojnov, 1998, 2003; Gojkov, 2007), koji je posredovao u prihvatanju pretpostavki o značaju unutrašnjih struktura kao osnove individualnih razlika u reakcijama različitih pojedinaca na iste draži, s jedne strane, i doslednosti među različitim sekvencama ponašanja iste individue, s druge. Ovo je u teorijskom smislu utiralo put etabliranju kognitivnog stila i širilo prostor za definisanje njegovih odrednica. U teorijski kontekst ubraja se i potreba da se odgovori zahtevima nomotetske i idiografske deskripcije, te se funkcija ovoga konstrukta vidi kao tipološko nastojanje da se objedine psihološke oblasti sposobnosti i ličnosti (razjedinjenih metodoloških razlika), a i kao mogućnost da se eklektikom premoste brojne teškoće u razjašnjavanju procesa saznavanja (ibidem).

Interesovanja za formiranje koherentne teorije kognitivnih stilova

Nakon prethodnih konstatacija literatura beleži zapažanja da su dometi istraživanja na polju kognitivnog stila nedovoljni, jer psihologija još nema potpunu sliku o kognitivnom stilu, kao ni sigurne odgovore na brojna pitanja, između ostalog i o odnosima kognitivnog stila sa drugim, srodnim pojmovima (Kozhevnikov, 2007). Tako da se sada javljaju pokušaji da se kognitivni stil instalira u jednu koherentnu teoriju, da mu se dâ jasan teorijski okvir, a u okviru toga je kao prvi korak nastojanje da se nalazi koji su, uglavnom, išli u pravcu identifikacije dimenzija kognitivnog stila sistematizuju, te se čine pokušaji taksonomizacije istoga. Ovaj novi talas u istraživačkim naporima na polju kognitivnog stila izazvan je kritičkim tonovima u smislu paradoksalnosti istraživanja (Kozhevnikov, 2007; Sternberg & Zhang, 2001), jer je od njegovog javljanja pedesetih godina prošloga veka njegov istorijski tok razvoja došao dotle da se smatralo da se došlo do stranputice (Kozhevnikov, 2007), jer je od njegovog javljanja, početkom 1950-ih, nastao veliki broj studija o vrstama i dimenzijama kognitivnog stila i u teorijskoj i primenjenoj literaturi, uglavnom, sa ciljem da identifikuju stabilne individualne razlike u kogniciji, vrednosno slobodne i vezane za ličnost i društvene odnose. Tako da su nastale ocene da se od intenzivnog razvoja nakon javljanja ovoga teorijskog konstrukta i ocena da je njegovo javljanje značilo korak napred u razumevanju odnosa ličnosti i njihovog okruženja, a kako su neki autori ocenili i novi korak ka zrelosti američke psihološke nauke (Witkinetal, 1951) u sedamdesetim, istraživači nisu više pokazivali toliki interes za oblast kognitivnog stila, te se primećuje da je ovo područje ostalo fragmentno i nepotpuno, bez koherentnih i praktično korisnih teorija i bez razumevanja kako su kognitivni stilovi vezani za druge psihološke konstrukte u teorijama kognitivne psihologije (Kozhevnikov, 2007). Ocene koje podupiru prethodne zaključke idu u pravcu zapažanja da nalazi u ovoj oblasti još uvek nisu dali odgovore na pitanja poputne jasnoće o osnovama postojanja individualnih razlika u kognitivnom funkcionisanju, njihovim efektima koji su često pokriveni drugim faktorima, kao što su opšte sposobnosti i kognitivna ograničenja koja svi ljudski umovi imaju kao nešto zajedničko (ibidem). Suština paradoksa objašnjava se dalje time što je još uvek nedovoljno interesovanje za formiranje koherentne teorije kognitivnih stilova u krugovima istraživača koji se posvećuju ovim pitanjima (Sternberg & Zhang, 2001).

Moglo bi se, dakle ovde konstatovati da se u nastajanju pojma kognitivni stil prvi razvojni korak karakteriše bavljenje eksperimentalnim proverama (Witkin et al., 1954) karakteristika ličnosti u odnosu na zavisnost od konteksta i drugih dispozicija individue, dimenzijama suprotnih polova zavisnost/nezavisnost i dr., kao rezultatima različitih prilagođavanja svetlu, što, kako ćemo kasnije videti, i današnji istraživači naglašavaju kao karakteristično svojstvo kognitivnog stila. Za Witkina i saradnike (1975) vezuju se i prve značajnije kroskulturne studije vezane za zavisnost/nezavisnost od konteksta i iz ovoga proizašlo shvatanje da se kognitivni stil može koncipirati kao sredinski i kulturno osetljive razlike u saznavanju, kao i shvatanje da se iz analize kulture pojedinca mogu predvideti karakteristike reakcije pojedinca u čijoj je osnovi ekološka analiza (Berry, 1980). Nakon ovoga izostala je dalja teorijska razrada kulturne osetljivosti i ovaj aspekt kognitivnog stila ostavljen

je po strani da bi se u sledećem talasu istraživanja javio veliki broj istraživanja usmerenih ka dimenzijama kognitivnog stila².

Drugi talas istraživanja – ocene o neefikasnosti prethodne perspektive i pokušaji taksonomije

Kao karakteristika ovoga novog, moglo bi se sada već reći, drugog talasa, zapaža se da se stilovi obično fokusiraju na donje granične performanse umesto bipolarnosti dimenzija koje su objašnjene kao dva jednako efikasna načina u rešavanju problema (Kovzechnikov, 2005, 2013; Sternberg & Zhang, 2000, 2001), te se, recimo, poznati testovi figura (Kagan, Rosman, Dai, Albert, & Phillips, 1964; Witkin et al., 1954) posmatraju pre kao testovi prostorne inteligencije, nego kao mere kognitivnog stila. A ovo nađeno u korelaciji između testa inteligencije i testova kognitivnog stila (Cooperman, 1980; Goodenough & Karp, 1961; McKenna, 1984) izazvalo je i drugo diskutovano pitanje odnosa između kognitivnog stila i inteligencije, dakle, diskutuje se pitanje da li suprotni polovi kognitivnog stila (vrste ili dimenzije) imaju istu vrednost u pogledu efikasnosti ekspertiza, ili su složeni indikatori veće intelektualne sposobnosti? Razlozi za ove nedorečenosti i nejasnoće vide se, između ostalog, u činjenici da kako kognitivna psihologija u sedamdesetim godinama prošloga veka nije imala koherentan teorijski okvir kojim bi tumačila ova pitanja i kako je bila okrenuta nomotetskom pristupu rasvetljavanja kognitivnog funkcionisanja, idiosinkrazija, individualne razlike u ovom pogledu bile su marginalizovane, a time i njihovo značenje za personalizaciju učenja i poučavanja, jer su ograničeni efikasnošću sa specifičnim aspektima obrade informacija (ilustracije radi navodi se primer: osobe sa niskim prostornim sposobnostima ne bi mogle u percepciji razviti stil nezavisan od polja).

Obrazloženje za slabe domete prethodnog talasa vidi se u ocenama da su u vreme ekspanzije istraživanja na polju kognitivnog stila teoretski okviri u kognitivnoj psihologiji i neuronauci slabo bili usmerili ka načinima kognitivne obrade podataka u određenom okruženju, a ova razlika u perspektivama, ili neusklađenost interesa i orijentacije dovela je do problema kontekstuiranja kognitivnog stila u savremene kognitivne i neuro-kognitivne teorije (Bouchard, Likken, McGue, Segal, & Tellegen, 1990; Devlin, Daniels, Roeder, 1997; Grai & Thompson, 2004; Posthuma i sar., 2002; Thompson et al., 2001). Ovim su, prema shvatanju Kohzechnikov (2007), izgubljene potencijalne koristi od izučavanja kognitivnog stila, odnosno iste su se izgubile usred haosa koji je nastao pojavom velikog broja dimenzija kognitivnog stila koji se nije teorijski strukturisao, podveo pod jednu teorijsku osnovu i u okviru toga izvršila taksonomija. Ocene stanja idu dalje u istom pravcu, te se smatra da je ovo izazivalo dalji zastoj (ibidem), čak, opadanje interesovanja za istraživanje i sumnju u korist od izučavanja ove oblasti nakon 70-tih godina prošloga veka. Ali ove ocene ne prihvataju svi istraživači ove

---

² V. (Kagan, 1966), tolerancija za nestabilnost (Klein & Schlesinger, 1951), širina kategorizacije (Messick & Fritzki, 1963; Messick, 1976), konceptualna složenost, konceptualna artikulacija (Harvei, Hunt, & Schroder, 1961), opseg skeniranja, ograničena / fleksibilna kontrola (Gardner, Holzman, Klein, Linton, & Spence, 1959), vizuelizator (Paivio, 1971), lokus kontrole (Rotter, 1966) itd.

oblasti, posebno ne oni čija su interesovanja izražena u oblasti primenjenih nauka (oblast obrazovanja, upravljanje u organizacijama...), koji su zaslužni za dalje doprinose u ovoj oblasti.

Tako su se i pored prethodno pomenutih kritičkih tonova na račun dometa istraživanja prethodnih talasa istraživanjima u primenjenim oblastima javljaju novi pojmovi: „stil učenja”, „stil odlučivanja”, a veliki broj studija nalazi veliku praktičnu vrednost u primenjenim poljima. Iako ostaju činjenice o razjedinjenosti teorijskih pristupa i primenjenih oblasti u kojima kognitivni stil nalazi svoje mesto, kao i da stvarani novi pojmovi nisu jasno definisani, te da se još uvek ne naziru sigurni odnosi istih sa drugim konstruktima (inteligencija...), kao ni razlikovanje istih sa tradicionalnim karakteristikama kognitivnog stila, istraživanja kognitivnog stila nisu stavljena u *ad acta*, tj. nisu sišla sa scene. Postoje ocene da pomenute nejasnoće i nedorečenosti u kontekstuiranju i karakterizaciji kognitivnog stila mogu biti indikator kompleksnosti fenomena koji se istražuje, što inače prati i druge fenomene vezane za idiosinkraziju i čini ih u sadašnjem trenutku, a to znači i na sadašnjem nivou naučnih mehanizama saznavanja, nedokučivim, što ne umanjuje izazove ili razloge za interesovanja istraživača istih (Curri, 1990; Evans & Cools, 2011; Kogan & Saarni, 1990; Kozhevnikov, 2007; Rainer & Cools, 2011; Sternberg & Grigorenko, 1997; Zhang, Sternberg, & Rainer, 2012).

Značajno je primetiti da više autora (Curri, 1990; Evans & Cools, 2011; Kogan & Saarni, 1990; Kozhevnikov, 2007; Rainer & Cools, 2011; Sternberg & Grigorenko, 1997; Zhang, Sternberg, & Rainer, 2012) ocenjuje da je jedan od razloga smanjenja talasa interesovanja za kognitivni stil u odnosu na sredinu prošlog veka, kada se isti javio, nedostatak okvira koji bi ujedinio i sistematizovao stotine predloženih dimenzija, koji su pre deceniju-dve u drugom talasu istraživanja predložili razne jedinstvene okvire (Allinson & Haies, 1996; Curri, 1983; Riding & Cheema, 1991; Sternberg & Grigorenko, 1997).

No, kako Kozhevnikov (2007) primećuje isti, iako, sofisticirani i elegantni, kako će se iz prikaza nekih od njih videti, nisu rešili problem raštrkanosti i nejedinstva, a razlog se vidi u tome što nijedan od ovih predloženih okvira nije integrisao konstrukt kognitivnog stila sa savremenim kognitivnim i neurološkim teorijama kognicije. Iako, kako je prethodno primećeno, ni ovi nisu dali zadovoljavajuća rešenja, ipak je vredno pomenuti, bar, neke, kako bi se videli razlozi ocena o neefikasnosti ovoga pravca, ili perspektive.

Jedan od pokušaja da se nalazi o brojnim dimenzijama kognitivnog stila i načinima obrade informacija sistematizuju je poznati model kognitivnih stilova Alana Millera (1987, 1991, 2000). Ovaj model, kako sâm autor navodi, objašnjava način na koji individualne razlike u kognitivnim procesima mogu biti "horizontalno" povezane sa specifičnim kognitivnim stilovima, te kako raznovrsne razlike u kognitivnom funkcioniranju mogu biti "vertikalno" integrirane u supra-ordinirani (nadređeni) analitičko-holistički stil. U ovoj sistematizaciji se na analitičkom polu nalaze dimenzije nezavisnost od polja, izostravanje, analitičko/verbalno kodiranje, visoka konceptualna diferenciranost, konvergentnost, serijalno procesuiranje, jednostavne analogije i logičko prosuđivanje – rezonovanje. Holistički pol objedinjuje nivelisanje, zavisnost od polja, analogno/vizuelno kodiranje, nisku

konceptualnu diferenciranost, divergentnost, holističku klasifikaciju, složene analogije intuitivno prosuđivanje. Prema ovome, svi kognitivni stilovi subordinira nisu širokoj analitičko-holističkoj stilističkoj dimenziji. Miller izražava uverenje da ovaj model može imati teorijske i praktične implikacije, pružajući i novi okvir za razumevanje kognitivnih stilova i njihove veze s kognitivnim procesima.

Slične ideje nalaze se i u integrativnom modelu Ridinga i Cheemae (1991), koji razmatra prirodu kognitivnih stilova i strategija, raspravlja o različitim istraživačkim pristupima, te predlaže kategorizaciju kognitivnih stilova u dve osnovne grupe: holističko-analitičku i verbalno-imaginativnu (Pušara, 2014). Tako se kao fundamentalne porodice kognitivnih stilova sreću holističko-analitička i verbalno-imaginativna. Formirane su na osnovu kriterija holističko-analitičke klasifikacije: (a) broj empirijskih istraživanja, (b) primenljivost u rešavanju kognitivnih zadataka i školskom učenju i (c) karakteristike slične, najistaknutijem kognitivnom stilu – zavisnosti/nezavisnosti od polju (Pušara, 2014).

Iz prethodnih pregleda uočava se da je ova taksonomija svrstala Witkinovu koncepciju zavisnosti/nezavisnosti od polja, Kaganovu impulsivnost/refleksivnost, konvergentno/divergentno mišljenje zasnovano na Gilfordovom modelu intelekta, Holzmanovu i Kleinovu koncepcija nivelisanja/izoštavanja, Paskov holistički/serijalistički model, a ono što ih je svrstalo u ovu taksonomiju je da u prvi plan ističu način procesuiranja informacija koji može biti više celovit ili više parcijalan. Zapaža se i da istraživanja zasnovana na faktorskom pristupu kognitivnog stila (Riding & Dryer, 1983) vode ka zaključku da postoje dve osnovne dimenzije kognitivnog stila, holističko-analitička po kojoj se osobe razlikuju prema više ili manje celovitom ili parcijalnom načinu obrade informacija, te verbalno-imaginativna, gde osobe razmišljaju, više ili manje rečima ili slikama (Pušara, 2014). Ove dve osnovne vrste kognitivnog stila smatraju se nezavisnim jedan u odnosu na drugu, tj. pozicija jedne osobe na jednoj dimenziji ne utiče na njenu poziciju na drugoj.

Ovakva sistematizacija iz ugla procesuiranja informacija formira dalje četiri osnovna „tipa“: osobu koja procesira informacije i razmišlja u celinama i slikama, analitičko-verbalnu, celovito-verbalnu, imaginativno-analitičku osobu. Na holističkom polu nalaze se nezavisni od polja, impulsivni, holisti, a na analitičkom zavisni od polja, refleksivni, „izoštrivači“, konvergentni i serijalisti (ibidem).

Pokušaji taksonomija nisu dali očekivane efekte, ali ukazuju na nove perspektive

Prethodni prikazi pokušaja taksonomizacije dimenzija kognitivnog stila, tj. razlika u konceptuiranju ovoga pojma nisu dale zadovoljavajuće efekte, ali su značajne zbog toga što ukazuju na puteve kojima su se kretale perspektive u prethodnim istraživačkim talasima. Tako da je ocenjeno da iste nisu pomogle u razjašnjavanju suštine ovoga teorijskog konstrukta, jer se njegove osnovne karakteristike nisu više operacionalizovale, nego što je to u samom nastajanju ovoga konstrukta bilo prisutno, iako su nalazi primenjenih istraživanja u didaktici, menadžmentu i drugim oblastima nagoveštavali potrebu za sigurnijim razumevanjem

fenomena, kako bi se mogla na osnovu njega bolje osmišljavati personalizacija razvoja ličnosti, što je posebno značajno za mentorstvo darovitih. Kako se i iz prethodnih pregleda moglo videti, neki od razloga leže u činjenici da se, kako se kao karakteristika ovoga novog talasa ističe, stilovi obično fokusiraju na donje granične performanse umesto bipolarnosti dimenzija koje su objašnjene kao dva jednako efikasna načina u rešavanju problema (Kovzhebnikov, 2005, 2013; Sternberg & Zhang, 2000, 2001), te se poznati testovi figura (Kagan, Rosman, Dai, Albert, & Phillips, 1964; Witkin et al., 1954) posmatraju pre kao testovi prostorne inteligencije, nego kao mere kognitivnog stila. Ovo nađeno u korelaciji između testa inteligencije i testova kognitivnog stila (Cooperman, 1980; Goodenough & Karp, 1961; McKenna, 1984) izazvalo je drugo diskutovano pitanje odnosa između kognitivnog stila i inteligencije, a suština pitanja odnosi se na: da li suprotni polovi kognitivnog stila (vrste ili dimenzije) imaju istu vrednost u pogledu efikasnosti ekspertiza, ili su složeni indikatori veće intelektualne sposobnosti?

Ovde bi se moglo zapaziti da su se istraživanja kognitivnog stila, kako neki autori navode (Kozhevnikov, 2017) našla u ćorsokaku. Ali, s druge strane, istraživanja u više primenjenih područja, poput didaktike i sl. potvrdila su da kognitivni stil može biti bolji prediktor uspeha pojedinca u posebnim situacijama nego opšti ili situacioni faktori (Witkin, Moore, Goodenough, & Cox, 1977). U oblasti industrijske i organizacione psihologije, kognitivni stil se smatra osnovnim faktorom koji određuje radne sposobnosti i organizaciono ponašanje (Sadler-Smith & Badger, 1998; Streufert & Nogami, 1989) i kritična je varijabla u izboru kadrova, internim komunikacijama, karijernim vođenjima, savetovanju i upravljanju konfliktima (Haies & Allinson, 1994). Takođe je i u istraživanjima na području obrazovanja konstatovana dobra prediktivna moć kognitivnog stila u odnosu na akademska postignuća izvan opštih sposobnosti (Gojkov, 1995; Sternberg & Zhang, 2001), tako da se i danas sreće interesovanje za ovaj teorijski konstrukt i za dalje mogućnosti bolje njegove teorijske konstelacije, tj. sigurnije definisanje njegovih suštinskih odrednica. Ovo su neki od razloga za treći talas istraživanja na ovom području i pokušaja da se kognitivni stil podvede pod jedan teorijski okvir, a na ovoj ideji je poslednjih decenija dosta radio Sternberg sa saradnicima. Tako Sternberg i Grigorenko (1997) smatraju da se pod kognitivnim stilom može smatrati način na koji ljudi pristupaju zadacima i da to ne zavisi samo od njihovih intelektualnih sposobnosti, nego i od njihovih osobina ličnosti i od složenosti zadataka koje rešavaju. Dakle, kao jedan od značajnih faktora koji utiče na postignuća je stil, za koga ne koriste termin kognitivni, nego samo stil ili u nekim radovima i stil mišljenja. Tako da isti autori vide značaj oba pomenuta svojstva (intelektualne sposobnosti i svojstva ličnosti), ali stil nije ni inteligencija ni crte ličnosti, nego interakcija ova dva svojstva, odnosno inteligencije i ličnosti. Treba primetiti da ovo nije novo zapažanje – već prvi pokušaji koncipiranja pojma kognitivni stil uočljivi su kod Gordona Olporta (Allport, 1937), koji je u pojmu stila video stilove života kao sredstvo za prepoznavanje osobina ličnosti, ili vrste ponašanja. Termin se od tada koristi za obrasce ponašanja koji su konzistentni tokom dužih vremenskih perioda i u mnogim oblastima aktivnosti. Dakle, Sternberg ne odstupa od suštinskog značenja pojma stila, ali kako sâm pominje (Sternberg, 1988; Sternberg & Lubart,

1991, 1992, 1995) akcentat stavlja na stilove mišljenja i, kako u svojoj teoriji mentalne samouprave pominje, stilovi mišljenja odnose se na načine na koje ljudi odaberu da koriste svoje intelektualne potencijale, kao i znanje koje poseduju (Grigorenko & Sternberg, 1997), tako da se stilovi ne razlikuju od inteligencije, ali se razlikuju od načina na koji tu inteligenciju ličnost koristi. U ovoj konceptualizaciji stila mišljenja Sternberg ne poklanja pažnju drugim aspektima ličnosti, nego se fokusira na inteligenciju, jer se posvećuje stilovima mišljenja.

Ako se pogledaju druge srodne konceptualizacije stilova, uočava se da se većina autora zadržava kod početnog shvatanja, pomenutog još kod Olporta (1937), po kojoj se kognitivni stil odnosi na, prethodno pomenuti, uobičajeni obrazac ili poželjan način da se nešto uradi, odnosno na način obrade informacija. Proučavanja pojma stila nisu bila ograničena samo na kognitivnu psihologiju, te je kompleksna, generična i fleksibilna priroda koncepta ovaj fenomen učinila atraktivnim i za veliki broj istraživača iz drugih oblasti psihologije i srodnih nauka (didaktike, neuronauke, menadžmenta...). Tako Convai (1992) u diskursu filozofije nauke zaključuje da se filozofske razlike među psiholozima mogu povezati sa razlikama u faktorskoj strukturi njihovih ličnosti i u njihovim kognitivnim stilovima.

Neuronauka se sve više bavi kognitivnim stilom u pokušajima boljeg razumevanja šizofrenije i sl. (Hogarty et al., 2004), a sve je više i metaanalitičkih studija koje daju kritičke analize velikog broja istraživanja raznih pristupa. Za kontekstuiranje i savremeni trend, pa i perspektivu kognitivnog stila značajno je pomenuti da su se brojni autori (Kogan, 1976, 1990; VanBlerkon, 1998; Vance, Groves, Paik & Kindler, 2007; Varnum, Grossmann, Kitayama & Nisbett, 2010; Verma, 1984; Vermunt, 1994, 1998) bavili pregledom istraživanja iz aspekta implikacija kognitivnog stila na intelektualno funkcionisanje i akademsko postignuće, razlike definisanja kognitivnog stila u literaturi, empirijskim problemima u merenju stila i konceptualnim razlikama. Doprinos ovih metaanaliza značajan je po tome što markira domete istraživanja u ovoj oblasti u vreme njihovog sagledavanja, odnosno nesuglasice i otvorena pitanja. Od ovoga je značajno pomenuti da je literatura informisala o velikom neslaganju po pitanju izbora pristupa merenju stilova. Empirijski problemi su prevazilazili uobičajene neadekvatnosti metodologije i karakterisali su se fragmentarnošću istraživanja, što je za posledicu imalo ograničenost u generalizaciji. Jedna od posledica je nemogućnost ponavljanja i provere nalaza, dakle malo je primera da su vršene replike u kojima su iste latentne konstrukte merili različiti autori istim instrumentima. Ovo je tako bila jedna od značajnih posledica različitih metodoloških pristupa, koja se odrazila na konceptualizaciju fenomena, a proistekla je iz proliferacije interpretacija stila kao teoretskog konstrukta. Kao konkretne slabosti istraživanja u ovim metaanalizama pominju se: način na koji različiti autori koriste koncepte „strategije” i „stilove” (Luchins & Luchins, 1970); svaki koncept ima različite teorijske osnove i odnosi se na funkcionalne razlike. A, razlike se ogledaju u sledećem: kognitivni stilovi su „adaptivni mehanizmi kontrole ega koji posreduju između ličnih potreba i okruženja” (Wallach & Kogan, 1965), a suprotno ovome – strategije su se obično odnosile na operacije kojima se smanjivale greške pri donošenju odluka. Stilovi i strategije su se u nekim istraživanjima razlikovati i po stepenu svesnosti, te bi stil

funkcionisao više automatski, a strategije sa više uključivanja svesti u izbore alternativa. Takođe se zapaža da se stil koristi naizmenično sa strategijama kod nekih autora (Cronbach & Snov, 1977), ali u opšte se strategija koristi za situacije zavisne od zadataka ili konteksta, dok stil podrazumeva veći stepen stabilnosti (pada na pola puta između sposobnosti i strategije).

Druga konceptualna slabost odnosi se na prirodu samih stilova. Mnogi teoretičari lociraju stilove na relaciji inteligencije i ličnosti, u smislu koji obećava oba domena. Ali postoje izuzeci. Gustafson i Kallen (1989), na primer, razlikuju kognitivne stilove i stilove ličnosti. Myers (1981, 1988; Myers & McCaulley, 1985) ovu razliku vidi kao hijerarhiju stilova spoznaja (npr. perceptualna, verbalna i kognitivna) i pretpostavlja da je ličnost izvor individualne varijabilnosti unutar stilova, što je kako je prethodno rečeno, izazvalo većinu zabuna.

Kompleksnost fenomena i metodološki dometi – pokušaj Sternberga da kognitivni stil posmatra kao generalni psihološki konstrukt i teorijski ga situira

Moglo bi zaključiti da su kompleksnost fenomena i nivo metodološke spremnosti da prati interesovanja istraživača u ovoj oblasti, dakle, metodološki dometi, izazvali teškoće koje su na izvestan način u jednom periodu dovele do slabljenja interesovanja teoretičara za kontekstuiranje kognitivnog stila u teorijski okvir. Ovo je, kako je pomenuto, pokušao da prevaziđe Sternberg sa saradnicima, ali, kako će se dalje videti, nije ni ovaj pokušaj dao dovoljno informacija da bi se ovaj, za praktične svrhe značajan teorijski konstrukt, mogao efikasnije upotrebljavati u oblastima koje u njemu vide sve više mogućnosti za upotrebu, jer zahvata šire aspekte ličnosti i približava se holističkom pristupu.

Prethodne konstatacije mogle bi biti i dovoljne za razmatranje pitanja u naslovu ovoga rada, ali eksploratorni kodeks, pa i istraživački motivi mogu isticati potrebu za još jednim kraćim osvrtom na Sternbergovo shvatanje stila mišljenja, koje je pokušaj da se pod jedan teorijski kontekst podvede stil i da se u istom razreše i nedoumice o odnosu inteligencije i crta ličnosti i drugih svojstava koja se uključuju u kognitivno, pa i druge aspekte ponašanja ličnosti.

Ovde će se dalje izdvojiti nekoliko momenata koji ukazuju na pokušaj Sternberga (1997) da kognitivni stil posmatra kao generalni psihološki konstrukt iz koga su, po njegovom shvatanju, izvedeni pojmovi poput: "kognitivni stil", "stil učenja", "stil poučavanja" "stil mišljenja" i dr. Ono što je inače zamerano pojmovnom strukturisanju kognitivnog stila, a to je sigurnije teorijsko situiranje, dakle vezivanje za savremeni teorijski okvir, jednu teoriju koja bi ga mogla objasniti, Sternberg je verovao da ju je našao u teoriji mentalne samouprave (Sternberg & Zhang, 2000). A u okviru ovog teorijskog konteksta stilovi mišljanja odnose se na načine na koje ljudi odaberu da koriste svoje intelektualne sposobnosti, kao i posedovano znanje. Stoga stilovi nisu sposobnosti, nego kako ih Sternberg objašnjava, način na koji su ove sposobnosti (i znanje stečeno pomoću njih) koriste u svakodnevnim interakcijama sa okolinom. Na osnovu prethodnog moglo bi se reći da Sternberg ne stavlja akcenat na razlikovanje stilova od inteligencije, nego stilove posmatra u odnosu na to kako ličnost koristi inteligenciju.

Objašnjavajući ovu konstataciju, Sternberg ističe da se stil obično odnosi na uobičajeni obrazac ili poželjan način da se nešto uradi, a kako on navodi prema Websterovom rečniku (Guralnik, 1976) – stil je karakterističan način na koji pojedinac obrađuje informacije, čime se pažnja savremenih istraživanja na ovom području okreće ka stilovima u učenju. Dalje je za Sternberga značajno da sagledava da podrška pojmu stilova nije bila ograničena na kognitivnu psihologiju, jer ga je širina fleksibilne prirode koncepta učinila atraktivnim za istraživače u različitim oblastima psihologije i oblastima poput didaktike, psihopatologije i menadžmenta. Sternberg se u definisanju problema u konceptiranju ovoga fenomena osvrće na veliki broj radova iz istorije razvoja koncepta kognitivnog stila (Vernon, 1973) i kritičke analize istraživanja implikacija intelektualnog funkcionisanja i akademskog dostignuća (Barnett, 2011; Berry, 1984; Bieri, 1971; Goldštajn & Blackman, 1978; Kagan & Kogan, 1970), a razmatra i različite teorijske orijentacije koji su se razlikovale u posmatranju domena kognitivnog stila. A, iza pomenutih pregleda zaključuje da postoje značajne razlike u pristupima i merenju stilova. Takođe je po njemu uočljiva izvesna doslednost u pogledima na koncept stila, nastalim na osnovu empirijskih problema (Goldstein & Blackman, 1978; Kogan, 1976; Vardeli & Roice, 1978). Sternberg smatra da empirijski problemi prevazilaze uobičajen neadekvatnosti metodologije i fragmentiranog istraživanja, te se slaže sa onima koji zaključuju, kako je prethodno pomenuto, da su empirijske generalizacije ograničene zbog usko instrumentalizovanih ciljeva i konceptualnih problema koji potiču iz proliferacije interpretacija i nepostojećih osnova za replikaciju istraživanja i proveru nalaza. Dakle, Sternberg zaključuje da su problemi konceptualizovanja kognitivnog stila vezani za načine na koji različiti autori koriste koncepte "strategije" i "stilovi" (Luchins & Luchins, 1970). Tako da svaki koncept ima različite teorijske osnove i obuhvata funkcionalne razlike. U konceptualne slabosti koje svojom teorijskom koncepcijom nastoji da prevaziđe spada i njegovo zapažanje da se kognitivni stilovi kod nekih autora posmatraju kao „adaptivni mehanizmi kontrole koji posreduju između potreba pojedinca i spoljnog okruženja" (Vallach & Kogan, 1965:17), strategije, nasuprot tome, obično podrazumevaju operacije kojima se smanjuju greške tokom procesa donošenja odluka. Te, kako je već pomenuto, na osnovnom nivou, stilovi i strategije mogu se razlikovati prema stepenu svesnosti uključenja i to tako što stil funkcioniše bez individualne svesti, dok strategije uključuju svesni izbor alternativa. Tako da neki autori (Cronbach & Snov, 1977) koriste naizmenično oba pojma, ali se, uglavnom, strategija koristi u situacijama koje su vezane za kontekst, dok stil podrazumeva veći stepen stabilnosti (nalazi se na pola puta između sposobnosti i strategije). Ovo je značajna napomena, jer se pomenuti sadržaj, tj. zapažanja, direktno vezuju za intelektualni stil koga Sternberg vidi kao osnovu intelektualne samoregulacije, samouprave.

Druga konceptualna slabost, po Sternbergu, odnosi se na prirodu samih stilova. Tako on zaključuje da mnogi teoretičari lociraju stilove na interfejsu inteligencije i ličnosti, u smislu koji obećava oba domena. Ali postoje izuzeci. Gustafson i Kallen (1989), na primer, razlikuju kognitivne stilove od stilova ličnosti, i P. L. Miersovo shvatanje se (1988) odnosi na hijerarhiju stilova spoznaja (npr. perceptualna, verbalna i kognitivna) i pretpostavlja da je ličnost izvor individualne varijabilnosti

unutar stilova. Sternberg smatra da je većina ove zabune proizašla iz neadekvatne upotrebe testova kojima se mere intelektualne sposobnosti. Izdvajaju se ovde samo neki od zaključaka za koje Sternberg smatra da su značajni za dalje razumevanje njegovog kontekstuiranja kognitivnog stila u teorijskom kontekstu za koji se zalaže. Tako Sternberg smatra da stavovi o sposobnostima variraju u različitim kulturama, te da se shvatanja i pristupi identifikaciji intelektualnih sposobnosti odnose, uglavnom, na zapadnu kulturu i bliže na Evropu, SAD, Rusiju i Australiju (Greenfield, 1997; Okagaki & Sternberg, 1991; Stankov 1986; Serpell, 1993), što je inače poznato kao njihova karakteristika da se zasnivaju na kulturi, te se ne mogu korisno upotrebiti u kulturi sa različitim vrednostima (Greenfield, 1997). Ovim Sternberg nije podrazumevao da testovi opšte kognitivne sposobnosti nemaju mesto u sredinama sa različitim kulturama, naprotiv, smatrao ih je značajnim za predviđanje nekih važnih kriterijuma ishoda, ali je isto tako naglašavao da takvi testovi nisu sami po sebi dovoljni; ako se koriste neadekvatno i van konteksta, mogu biti pogrešni. Faktori koji mogu biti važan deo ovih mjerenja – pored toga činjenica takozvane opšte kognitivne sposobnosti – uključuju prilagođavanje društvenom okruženju, veštine za suočavanje sa novitetom, samo-efikasnosti upornost u susretu sa frustracijama. Mere ovih sposobnosti treba da budu razvijene uz dužno poštovanje lokalnog konteksta. (Sternberg et al. 2001), inače mogu biti neefikasne. Značajna je napomena da Sternberg i saradnici (2001) u pregledu brojnih izvora (Hunter, 1983; Hunter & Hunter, 1984; Sternberg, Grigorenko, Bundi, Herrnstein, & Murray, 1994) sagledavajući konvencionalne i aktuelne pristupe merenju inteligencije, posvećuju pažnju pitanju koliko se može verovati indeksu kognitivnih sposobnosti (*IQ*), tj. koliko ovaj u zapadnom delu civilizacije društveno ukorenjen koncept može praktično biti pojedinačni prediktor kriterijuma koji se smatraju neophodnima za uspeh u životu. Jedna od konstatacija je i da je *IQ* najviše proučavan tamo gde je najviše cenjen, a to je prostor uspostavljene tržišne ekonomije, a posebno u SAD. Takođe se u ovom pregledu navodi činjenica da je neobično da se u Francuskoj, zemlji u kojoj je ova mera opštih kognitivnih sposobnosti, kao i samo testiranje istih, nastalo, ono u velikoj mjeri ignoriše. Upotreba opšteg indeksa kognitivnih sposobnosti pokreće tehnička pitanja koja privlače pažnju istraživača već dugi niz godina. Pitanja se, uglavnom, odnose na:

- Da li je *IQ* važan razvojni konstrukt koji predviđa značajne životne ishode;
- Da li je *IQ* promenljiv i da li su promene u *IQ* značajne;
- Da li su ove promene prvenstveno posledica greške ili su sistematske;
- Ako postoje promene, koliki je njihov stepen i da li postoji kontinuitet ili diskontinuitet u *IQ* tokom različitih razvojnih faza;
- Da li su druge individualne razlike u varijablama predvidljive za one indikatore životnog kvaliteta koji su tradicionalno povezani sa *IQ*?

U najkraćem se nakon metaanalize razlika u pristupima, metodologiji i nalazima došlo do sledećih zaključaka:

- Relativni nivoi *IQ* pokazuju umerenu do visoku konzistenciju pojedinaca u celom detinjstvu i ranom odraslom dobu, iako intervencije mogu smanjiti nivo konzistentnosti;

- Tradicionalno merenje IQ je relativno loš prediktor kasnijih performansi, iako novije mere obrade informacija pokazuju obećanja za poboljšanje predviđanja;
- IQ je relativno dobar prediktor mnogih vrsta razvoja deteta i odraslih, iako mnogi drugi faktori doprinose uspehu. Širi testovi inteligencije, kao što su oni koji su predloženi i istraženi (npr. Gardner, 1953, 1959, 1962, 1970; Gardner et al., 1952, 1959, 1960, 1962, 1968; Sternberg, 1997) nude mogućnosti za povećanje nivoa predviđanja;
- IQ je bolji prediktor više akademskih vrsta performansi nego manje akademskih vrsta, ali pokazuje i neku vrednost u predviđanju čak i na neakademskim vrstama aktivnosti;
- Postoji određeni stepen onoga što se naziva "indiferentnost indikatora", u toj vrsti različitih testova i donose suštinski slične rezultate;
- Kvalitet predviđanja za uspeh u životu ostaje, kako se uglavnom pokazuje, jer gotovo sve studije valjanosti koje su dostupne sprovedene su u zapadnim sredinama;
- Ali nema razloga za samozadovoljstvo. Nivoi predviđanja su ostali relativno stabilni tokom vremena, što ukazuje na potrebu za širim vrstama merenja svih vrsta veština koje doprinose uspehu. Stoga, oni koji žele da eliminišu testiranje inteligencije u potpunosti snose obavezu dokazivanja da postoje bolje ili, bar, jednake mere. Ali, Sternberg i saradnici, takođe, zaključuju da naučni pristup ovim, kao i drugim fenomenima, ili pitanjima u nauci podrazumeva da oni koji žele da unaprede testiranje inteligencije, treba u tom pravcu da istrajavaju, i treba im u tome poželeti uspeh, jer nauka se razvija propitivanjima, proverama i dokazivanjima, a ne fiksiranjem *statusa quo* u prošlost ili, čak, i sadašnjost.

Pored prethodno rečenog, značajno je zadržati pažnju i na pokušaju Sternberga da ponuđenom teorijom mentalne samouprave i u okviru nje nađe teorijski okvir za konstrukt kognitivnog stila, koju vidi kao mogući odgovor na neke od prigovora koji su pokrenuti protiv ovako definisanog konstrukta (Sternberg & Zhang, 2000)³. Za Sternbergov model karakteristično je da koristi strukturu realnog manifestovanja kao metaforu za razumevanje i opisivanje individualnih razlika u regulaciji intelektualne aktivnosti pojedinca (Kozhevnikov, 2007). Iako je Sternberg (1988) u originalnoj teoriji opisao 13 stilova mišljenja, u drugim istraživanjima (Zhang & Sternberg, 2000) zaključio je da se većina ovih stilova može svrstati u dve glavne grupe: stilovi tipa I, koji stvaraju više kreativnosti i označavaju viši nivo kognitivne složenosti (npr., zakonodavni, sudski, hijerarhijski, globalni i liberalni stilovi) i stilovi tipa II, koji sugerišu favorizovanje tendencija ka normama i označavaju niže nivoe kognitivne složenosti (npr. izvršni, lokalni, monarhijski i konzervativni stilovi), i preostali stilovi koji uključuju karakteristike iz obe grupe, u zavisnosti od zahteva specifičnog zadatka (ibidem).

---

³Za pregled stilova mišljenja i intelektualnih stilova u trosložnom modelu iz kojih se mogu uočiti shvatanja autora o kognitivnom stilu i izvedenim pojmovima, kao i o stavovima koji su iz njegovog shvatanja ovoga konstrukta i danas prihvatljivi videti: *Tabelu 1. Stilovi mišljenja u teoriji upravljanja sobom* – Pušina (2014).

Pošavši od osnovnih kontroverznih pitanja o stilovima Zhang i Sternberg (2005) su predložili *Troslojni model intelektualnih stilova*, u kome je intelektualni stil vrednosno razlikovan u odnosu na njihovo stanje ili različitosti, a pojam "intelektualni stil" u trosložnom modelu koristi se kao temeljni pojam, koji bi trebalo da obuhvati značenja svih značajnijih stilova – konstruktata kao što su: *kognitivni stil, konceptualni tempo, stil donošenja odluka i rešavanja problema, stil učenja, stiluma, perceptualni stil i stil mišljenja* (Pušina, 2018). Zhang i Sternberg (1998a, 1998b; 2005, 2007, 2009) shvataju pojam "intelektualni stil" na sledeći način: intelektualni stil je način na koji osoba procesuirala informacije i rešava zadatke; u svojoj mnogostranosti, intelektualni stil je:

- kognitivni, jer osoba pri procesuiranju informacija uključuje neku od vrsta kognitivnih procesa;
- afektivni, jer je način obrade informacija i postupanja sa različitim zadacima delimično određen osećajima osobe dok je u toku izrade zadataka;
- fiziološki, jer stil delimično zavisi i od različitih čulnih osnova informacija koje treba procesuirati (vidnih, slušnih, taktilnih);
- psihološki, zato što je korišćenje različitih stilova delimično uslovljeno interakcijom osobe sa okolinom;
- sociološki, jer različiti stilovi mišljenja u izvesnoj meri odražavaju preferencije (vrednosti) društva kome osoba živi i radi (ibidem).

Međutim, i ovaj inovativni pristup nije rešio problem integriranja konstrukta kognitivnog stila u savremene teorije kognitivne psihologije i neuronauke, niti je objasnio moguće odnose između postavljenog razmišljanja (o) ili intelektualnih stilova i postojećih dimenzija kognitivnog stila. Ali, ono što je za naslov ovoga rada značajno je činjenica da je kognitivni stil u ovim i drugim savremenim istraživanjima posmatran, kako je prethodno pomenuto, i kao individualna osetljivost razlika u kogniciji u odnosu na okolinu, a u obrazovanju se kao noviji pojam javljaju stilovi učenja kao sredinski osetljive individualne razlike u kogniciji. Dakle, prihvata se ideja u kojoj se individualne razlike u saznavanju razvijaju kao rezultat prilagođavanja pojedinaca na spoljašnju okolinu ili situaciju. Većina novijih studija na polju obrazovanja fokusirana je na kognitivne stilove (često se pominju kao "stilovi učenja") koji se odnose na kognitivne funkcije višeg reda (npr. rešavanje problema, generisanje hipoteza, modeliranje). Ali, ovde i dalje ostaje otvoreno pitanje konceptualizacije pojma kognitivnog stila i jasnog određenja njegove suštine, što zadire u terminološku nedoslednost, nejasnoće koje neki vide kao izraz kompleksnosti i sadašnje metodološke neadekvatnosti da se nosi sa kompleksnošću teorijskih koncepata, tj. fenomena kao što je kognitivni stil.

U shvatanju Sternberga o intelektualnim stilovima, Pušina (2014, 2018) je kao vredne pažnje izdvojio sledeće stavove:

- Stilovi su preferencije u korišćenju sposobnosti a ne sposobnosti same po sebi.
- Podudarnost stilova i sposobnosti kreira sinergiju koja je mnogo više od njihovog prostog zbira.
- Životni izbori biće sigurno bolje realizovani.

- Ljudi se odlikuju različitim profilima, sklopovima stilova, a ne samo jednim stilom.
- Preferencija ispoljavanja stilova karakteriše se dinamikom i kontekstualnošću i varira u različitim situacijama i zadacima.
- Ljudi se razlikuju u jačini stil–preferencija.
- Ljudi se razlikuju po stil-fleksibilnosti i to je po Sternbergu, mogući ključ njihovog različitog uspeha u adaptiranju na različite situacije.
- Stilovi se uče, a tokom života mogu se menjati i varirati.
- Stilovi se mogu meriti, ali je to veliki izazov.
- Stilovima je moguće poučavati druge.
- Stilovi koji su vredni u jednom životnom razdoblju, ne moraju biti značajni za drugi period.
- Stilovi koji su vredni na jednom mestu, ne moraju biti cenjeni na drugom.
- Stilovi, uslovno govoreći, nisu dobri ili loši.
- Podudarnost stilova poistovećuje se sa nivoima sposobnosti.

Prethodnim stavovima je Sternberg nastojao kognitivni stil, ili intelektualni, kako ga naziva, da uklopi u svoj trosložni model shvatanja intelektualnih sposobnosti, ali i ovaj pristup nije rešio problem integriranja konstrukta kognitivnog stila u savremene teorije kognitivne psihologije i neuronauke, niti je objasnio moguće odnose između postavljenog razmišljanja (o) ili intelektualnih stilova i postojeće dimenzije kognitivnog stila, te teorijski konstrukt kognitivnog stila ostaje i dalje izazov za istraživanja na ovom polju.

Prethodni primeri pokušaja da se kognitivni stil sistematizuje i i time dođe do jasnijeg shvatanja načina obrade informacija, kao i pokušaja da se podvođenjem pod širi teorijski kontekst učini jasnijim način razlika u intelektualnom funkcionisanju jedinke, suočeni sa "neuhvativošću" prirode (suštine) kognitivnih stilova navode više autora (Kozhevnikov, Kosslyn, & Shephard, 2005) da problem vide u razjedinjenosti i različitim konceptijskim polazištima istraživača, i ocene da su istraživali svako na svoj način i ono što ga interesuje, rezultate referisali na kognitivne stilove i stilove učenja, nisu zadovoljili one koji i dalje tragaju za jasnijom slikom fenomena koji obećava, ali se za sada još ne dâ „uhvatiti” u procesu kojim se susreću elementi iznutra sa faktorima iz okoline na specifičan i jedinstven način procesuiraju informacije. Tako da se i dalje traga za uzrocima nejasnoća u definisanju pojmovne aparature koja se koristi u ovoj oblasti istraživanja, posebno pojmova kao što su: "kognitivni stil", "stil učenja" i "strategija učenja". Nalazi autorke ovoga teksta (Gojkov 1995, 2007, 2013; Gojkov et al., 2018), saglasni su sa stavovima drugih autora koji (Pušara, 2014) smatraju da put u razjašnjenju ovih nejasnoća ide od značenja termina "kognitivni stil" i to na način kako ga je shvatao Olport (Allport, 1937, 1961, 1999) (kao tipični ili uobičajeni način rešavanja problema, mišljenja, razumevanja i pamćenja neke osobe), preko razlika između kognitivnih stilova i stilova učenja, koje se posmatraju preko sledećih kriterijuma:

- broj elemenata koji ih čine – dok je kognitivni stil (prema nekim tumačenjima) bipolarna dimenzija, stil učenja obuhvata mnoge elemente koji nemaju bipolarne karakteristike;

- određenjem spram kategorija struktura (sadržaj) : proces – kognitivni stil određen je kao stabilna struktura, a nasuprot njemu, stil učenja "izveden" je, stečen obrazovnim uticajima (Pušara, 2018).

Razlike između kognitivnih stilova i strategija učenja Riding i Cheema (1991) vide na isti način: dok su kognitivni stilovi, uglavnom, stabilne, trajne karakteristike individue, strategije učenja se u različitim situacijama i rešavanju problema koriste kao veoma različiti, osmišljeni i planirani postupci. Kognitivni stilovi su, dakle, stabilne, relativno urođene osobine individue, dok se strategije mogu učiti, time razvijati i menjati. Ovo bi dalje mogla biti perspektiva za prevazilaženje nesuglasica za sistematska istraživanja u kognitivnoj psihologiji i nauronauci o individualnim razlikama u saznavanju reakcija pojedinca na izazove konteksta i varijacije u funkcionisanju specifičnih aspekata obrade informacija po sebi.

Značajna je napomena da se u poslednjem talasu istraživanja u shvatanju kognitivnog stila akcenat ne stavlja na upoznavanje dimenzija, nego se isti shvata kao svojstvo koje proističe iz sistema interaktivnih procesa sa okolinom, te isti ne funkcioniše izolovano i ne uzima individualne razlike izolovano, nego razlike shvata kao uticaje konteksta, odnosno socio-kulturno okruženje izaziva prilike za obradu informacija. Dakle, ideja o kognitivnom stilu kao adaptivnom sistemu, ograničenom osnovnim procesima je u osnovi novog pristupa razumevanju kognitivnih stilova, a time i nova istraživačka perspektiva. Ovo shvatanje je potpomognuto novim strujama u epistemologiji, tj. postmodernim shvatanjima u konstruktivizmu, a ako bi se mogla dozvoliti sloboda u karakterisanju ove pojave, onda bi se za istu, kao i za mnoge druge u ovoj oblasti istraživanja, kao i u drugim oblastima, moglo reći da liči na modni trend, jer talas iz metanaučnog pristupa, epistemologije zahvata i ovu oblast, dakle i fenomen kognitivnog stila i uklapa ga u nove teorijske koncepte intelektualnih sposobnosti i epistemološke pravce postmoderne. Tako da se među novim shvatanjima (Kozhevnikov, 2013) zastupa stanovište da kognitivni stilovi predstavljaju heuristiku koju pojedinci koriste za obradu informacija o svom okruženju, što nije novo u odnosu na prve korake u istraživanju i prvo strukturisanje ovoga fenomena, a to, dakle, znači da se nije puno učinilo na razjašnjavanju fenomena, kao i da strategije i pravci rešavanja nejasnoća nisu dali očekivane efekte. Tako da ideje o obradi informacija na više nivoa obrade, od perceptualnog do metakognitivnog, o grupisanju prema vrsti regulatorne funkcije koju vrši procesi koji se kreću od automatskog kodiranja podataka do svesne izvršne alokacije kognitivnih resursa, isticanje u prvi plan nivoa obrade informacija, a ne načini na koji individua saznaje, predstavljaju za sada samo nefunkcionalne pokušaje da se omogući sistematizacija do sada upoznatih dimenzija kognitivnog stila. Utisak je da bi više koristilo bilo ako bi se smer, pravac daljih istraživačkih napora usmerio ka sagledavanju značaja kompozita dimenzija kognitivnog stila, kao izraza kognitivne idiosinkrazije (Gojkov, 1995, 2007, 2013; Gojkov et al., 2018).

Potvrdu prethodno navedene perspektive istraživanja u oblasti fenomena kognitivnog stila podržavaju dosadašnji nalazi u koje uz psihologiju daju i nauke koje su kao didaktika, menadžment i dr., zainteresovane za primenu kognitivnog stila. Neuronauka je dala svoj doprinos rasvetljavanju mogućnosti sinteza

kognitivnih stilova nalazom da kognitivne aktivnosti odgovaraju dinamičkoj konfiguraciji zajedničke mreže za obradu informacija (Carpenter, Just, & Reichle, 2000; Prat & Just, 2008), te se zaključuje da se određene kognitivne aktivnosti ne vrše na jednom mestu u mozgu, nego se sposobnosti distribuiraju preko različitih delova (Cabeza, Anderson, Locantore, & McIntosh, 2002; Prabhakaran, Smith, Desmond, Glover, & Gabrieli, 1997). Takođe, su značajni nalazi neuronaučnih istraživanja individualnih razlika u pokušajima da se povežu aktivnosti specifičnih delova mozga i varijacije u performansama. Kosselin i sar. (2004) skenirali su aktivaciju mozga dok su učesnici eksperiment izvodili u okviru četiri različita zadatka (npr. generisanje i rotiranje mentalnih slika...). Pojedinci su se razlikovali u tome koliko su različiti moždani prostori aktivirani tokom različitih zadataka. Ali i više od toga. Individualne razlike nađene su u količini aktivacije u različitim oblastima mozga, vremenu odgovora i broju grešaka u različitim zadacima (Ganis, Thompson, & Kosslin, 2005). Mnoge studije iz oblasti neuronauke o individualnim razlikama u kogniciji konvergiraju u sugerisanju da, iako na varijabilnost u inteligenciji utiču stimulusi iz socio-kulturnog konteksta, značajna uloga se može pripisati biološkim faktorima (Bouchard, Likken, McGue, Segal, & Tellegen, 1990; Devlin, Daniels, Roeder, 1997; Posthuma et al., 2002; Thompson et al., 2001; vidi i Thompson, Steffert, & Gruzelier, 2009; Grai & Thompson, 2004). Neuronauka je do sada već došla do više dokaza o postojanju stila kao različitih obrazaca kognitivnih i neuronskih aktivnosti (Vasilopoulos, Panizzon, Xian, Grant, Lyons, Toomey, Franz, Kremen, & Jacobson, 2012). Jedan od nalaza odnosi se na konstataciju da neuronske aktivnosti pružaju različite oblike podrške za tvrdnju da su kognitivni stilovi različiti sistemi obrade informacija. Ovakav dokaz vodi ka zaključku da dve grupe imaju ista postignuća, ali ipak imaju različite obrasce neuronske aktivnosti, što ukazuje na to da su načini rešavanja zadataka različiti. No, prethodne konstatacije, međutim, ipak ne daju ništa novo, ili, bar, nisu dovoljne da bi se na osnovu njih moglo sigurnije zaključivati o kognitivnoj obradi informacija u smislu didaktičkih očekivanja. Tako da pitanje neusklađenosti interesa nauka koje se bave kognitivnim stilom i dalje ostaje otvoreno (Jaffee & Price, 2007; Johnson, 2007; Johnson, Bouchard, Krueger, McGue, & Gottesman, 2004; Kozhevnikov, 2007; Zhang & Nisbett, 2004). Takođe, nijedna od studija o individualnim razlikama u obradi informacija u kognitivnoj psihologiji ili neuronauci nije pomogla konceptualizaciji prirode kognitivnog stila niti su se u ovim naukama razvile teorije koje bi pomogle boljem razumevanju kognitivnog stila, što se nakon prvog talasa istraživanja ovoga fenomena očekivalo. Za ovim se i danas oseća potreba, jer je i dalje otvoreno pitanje o konceptualizaciji kognitivnog stila. A u ovo se uključuje i pojmovna distinkcija kognitivnog i stilova učenja, koja za didaktiku može biti značajna. Stilovi učenja, smatra se, jesu kognitivne, afektivne i fiziološke crte ličnosti koje se javljaju kao relativno stabilni indikator opažanja i odnosa prema sredini koja služi kao izvor saznanja (Kif, 1987, prema: Gojkov, 1995), te po mišljenju mnogih autora (ibidem) odražavaju genetske zakonitosti, razvoj ličnosti i njeno prilagođavanje sredini; pomažu da se ličnost bolje upozna, da se shvati značaj razlika među pojedincima, što ih čini prihvatljivim u nastavi. Kognitivni stilovi smatraju se samo jednim područjem stilova učenja, koji samo uslovno imaju jasno izražene kognitivne, afektivne i fiziološke dimenzije, jer

proces saznavanja podrazumeva integralnu formu aktivnosti (Gojkov, 1995). Iza prethodnog može se zaključiti da je u osnovi opredeljenja za posmatranje stilova učenja upravo obuhvatnost koja ih karakteriše; tako se pod ovim pojmom mogu smatrati individualne razlike studenata u pristupima učenju, dakle stilovi učenja uključuju kognitivne karakteristike saznavanja ili kognitivni stil, kao i strategije ili tehnike, pristupa sadržajima. Koliko se ovakvo definisanje razlika među ovim pojmovima može smatrati značajnim za didaktiku, to ostaje još uvek otvoreno zbog nedorečenosti suštinskih odrednica stilova učenja i razlika u suštinskim odrednicama među ovim pojmovima. Potrebno bi bilo rasvetliti karakteristike saznavanja i njihov odnos u strategijama učenja, dakle, individualne pristupe saznavanju, a onda se dolazi do istih referenci. No, ostaje i ovo za nove korake i nove izazove istraživačima kognitivnih stilova i strategija učenja i poučavanja.

A, kao moguća perspektiva daljih istraživanja fenomena kognitivni stil i onoga što on dotiče svojim značenjima na polju didaktike, gnoseologije, neuronauke, menadžmenta i drugih naučnih oblasti odnosi se na suštinsko pitanje fenomena kognitivni stil, tj. na stav da pojedinci nemaju tako jednostavnu bipolarnu izražajnost načina obrade informacija, kako većina poznatih nalaza istraživanja konstatuje, nego da su sve dimenzije prisutne kod svakog pojedinca, ali sa različitim nivoom intenziteta (Gojkov, 1995, 2007, 2013; Gojkov, et al., 2018). Slične ideje pominju i drugi istraživači (Kholodnaia, 2002). Moglo bi se reći da pojedinac raspolaže lepezom konvencionalnih dimenzija kognitivnog stila, te u klaster analizama daje sliku spektra. Nalazi (ibidem) ukazuju na mogućnost da se dihotomne podele gube u spektru dimenzija, od kojih neke jače svetle u odnosu na druge. Ovi su nalazi suprotni idejama o nadređenosti stilova-metastilova, što ne isključuje metakogniciju kao kognitivni proces višeg reda.

Dakle, moglo bi se zaključiti da i je i dalje najprihvatljivije shvatanje po kome se kognitivni stil posmatra kao ustaljene individualne osobenosti i razlike u načinu opažanja, mišljenja i učenja i rešavanja problema (Radovanović, 1982, prema: Gojkov, 1995), odnosno tako da široka obuhvatnost pojma uključuje ne samo saznajne delatnosti, a posebno ne samo perceptivne i druge sposobnosti nižeg reda, kako je prethodno pominjano, nego i procese prilagođavanja u najširem smislu, na čemu insistiraju druga savremena shvatanja, pa i pominjane teorije o odnosu kognitivnog stila i sredinskih uticaja.

Moglo bi se, takođe, zaključiti da su dosadašnja istraživanja nastojala da ovako kompleksan hipotetički konstrukt, kategoriju *facolta spra e formandi* (kategorija oslobođena sadržaja, *a priori* data mogućnost predstavljanja) operacionalizuju, da mu odrede opšte oblike, strukturu i načine i uzroke manifestovanja, uslovljeno opštim karakteristikama kategorije i metodološkim teškoćama stvaraju varijacije o kojima, kako se videlo, postoje različite ocene, od one da su definicije kognitivnog stila, uglavnom, parcijalne, s dominantnom oznakom težnji da integrišu, bar, deo manifestacije na koje se odnose, do onih po kojima su razlike ne u suštini, nego u nijansama.

Posmatrano iz metodološkog ugla stvari izgledaju i danas isto. U pojavljivanju je ovaj hipotetički pojam nastao iz potreba da premosti jaz između personalističkih i kognitivnih teorija, dakle, traženi su načini njihove konvergencije

kako bi se sveobuhvatnije i autentično razrešavale zakonitosti sklopa ličnosti i sposobnosti. Tako da je kognitivni stil izgledao prihvatljiv, jer u idiografičnosti ne zanemaruje strukturu; sintetizuje individualne osobenosti opažanja, mišljenja, rešavanja problema i tako obuhvata individualne razlike u intelektualnom funkcionisanju jedinki. Ove ideje i uočeni obrisi mogućnosti i danas, nakon perioda zatišja, ponovo vraćaju kognitivni stil u fokus interesovanja istraživača. I u ovom slučaju ponavlja se uočeno pravilo da se istraživači nakon nekog vremena ciklično vraćaju proučavanju dispozicionih pojmova u psihologiji, te slojevitost kategorije, u ovom slučaju kognitivnog stila, objašnjavaju novim metodološkim ili teorijskim pristupom, što pomaže traganjima za daljim generalizacijama. Tako je jaz između kognitivnih i multifaktorskih teorija, s jedne strane i personalističkih teorija, s druge strane, konvergirao u hipotetičkom konstruktivnom najvišeg reda i na taj način učinjen pokušaj da se prevaziđe nerešen konflikt između nomotetskih i idiografskih zahteva psihološke deskripcije. Način prevazilaženja nađen je u eklektici, a teoretičarima sa širim, obuhvatnijim i dalekosežnijim interpretativnim pretenzijama i širim generalizacijama je ostavljeno da rešavaju probleme proizašle iz eklektike, što je u ovom dispozicionom pojmu jasno vidljivo.

Iza prethodnog ostaju, kako Pušina navodi (2018) i brojna druga pitanja koja još nisu definisana do kraja. Jedno od njih je kako prevazići različito teorijsko zasnivanje, što za sobom povlači i različita konceptualno, filozofska i psihološka pitanja (fenomene) ljudskoga individualiteta, a to znači i teže dolaženje do konsenzusa oko teorije, a time i definicije koja bi se karakterisala koherentnošću, razumljivošću, jasnoćom, heurističkom izazovnošću i praktičnom upotrebljivošću, tj. operativnošću koja dozvoljava merenje, kako bi se približili odgovorima na za sada još uvek ne do kraja razjašnjeno teorijsko-konceptualna i pragmatična pitanja:

- Šta čini sadržaj i opseg stila kao psihološkog konstrukta, da li i kako se može proučavati i meriti (da li je stil stanje ili osobina ličnosti; da li postoji i u čemu je (pojmovna) distinkcija između stila, kognitivnog stila, afektivnog stila, stila učenja, strategije učenja, meta-strategija, u kojoj meri se konstrukti stila "preklapaju" sa drugim terminima/pojmovima, u kojoj meri imamo iste konstrukte samo različitih imena?
- Koja je svrha teorijskog proučavanja stila u psihologiji; u kojoj meri mogu predstavljati vezu između kognitivnog i drugih aspekata ličnosti?

Perspektive daljih istraživanja

Dalje će se dati kratak osvrt na nalaze koji idu u prilog pominjanoj drugačijoj perspektivi daljih istraživačkih nada u oblasti kognitivnog stila i njegove primene. Suštinu ovoga čini pokušaj da se složenost konstrukta kognitivnog stila, nedovoljna istraženost vrsta i dimenzija, kao i nemogućnost oslanjanja na opšte prihvaćene i operativne klasifikacije uputi na faktorsku analizu, kao strategiju za registrovanje povezanosti među posmatranim varijablama, odnosno do mogućnosti da se dođe do generalnih varijabli kao prediktora vrsta i dimenzija kognitivnog stila. U istraživanju iz koga se kao argumentacija za stav o strukturisanju kognitivnog stila putem dimenzija (Gojkov, 1995, 2007, 2013; Gojkov et al., 2018), upotrebljena je

eksplorativna faktorska analiza, strategija kojom su se utvrdili temeljni faktori, tj. izvori varijacija i kovarijacija među posmatranim varijablama.

Posmatranim varijablama utvrđivani su bazni faktori, izvori različitih manifestacija na području kognitivnog stila, posebno njegovih kognitivnih elemenata. Faktorska analiza uzeta je i kao konfirmatorna strategija, jer je posmatran određen skup varijabli za koji se u literaturi smatra da reprezentuje kreativne elemente kognitivnog stila u okviru često sretanih klasifikacija vrsta, odnosno dimenzija kognitivnog stila (divergentni/konvergentni, analitičko/neanalitički, imaginativno/intuitivni, zavisnost/nezavisnost od polja), što je bilo u fokusu istraživanja čiji se nalazi ovde pominju. Posmatrane varijable uzete su kao strukturni model kreativnih elemenata kognitivnog stila, a faktorska analiza uzeta je kao test ovoga modela za proveru odnosa među posmatranim elementima kognitivnog stila (za proveru smisla njihovog načina svrstavanja) i da se utvrde latentni faktori koji stoje u osnovi manifestnih veza. Dakle, svrha faktorske analize je da se identifikuju kreativni elementi kognitivnog stila, odnosno da se odrede osnovne karakteristike identifikovanih vrsta kognitivnog stila.

Eksplorativni aspekt faktorske analize trebalo je da omogući sagledavanje latentnih faktora koji su u osnovi varijacija i kovarijacija posmatranih varijabli. Iz brojnih nalaza izdvajaju se:

- Sve posmatrane varijable svrstale su se u deset ekstrahovanih faktora. Visoki komunaliteti, kao delovi varijanse govore da je zajednički deo varijanse posmatranih varijabli isti, tj. da je osnova korelacija posmatranih varijabli zajednička. Zaključuje se da se u osnovi rešavanja različitih zadataka nalaze isti, ili slični kognitivni procesi, što je istovremeno i potvrda interne konzistentnosti baterije testova kojom je ispitivan kognitivni stil, kao i indikator dobre selekcije testova u bateriji (druge podatke videti u: Gojkov, 1995).
- Za identifikovanu faktorsku strukturu ne može se reći da je „čista”, jer većina varijabli visoko saturira jedan faktor, ali ima i onih koji su saturirani sa tri i više faktora (test anicipacije, imaginacija). Ukupna kumulativna varijansa je 0,673.
- Rotirana faktorska matrica na osnovu sadržaja koji definišu prvi faktor dozvolila je da se isti posmatra kao sposobnosti oslobađanja od stereotipa, promena usmerenosti u toku opažanja i pri analitičkom ispitivanju situacije, zatim na sposobnosti selektivne pažnje, odnosno diferencijaciju sličnih komponenti. U osnovi ovoga faktora nalaze se osobine mišljenja kao što su fleksibilnost, odnosno savitljivost (kao uža osobina u osnovi fleksibilnosti) i različitost. Najveći broj varijabli zasićen je ovim faktorom, što je uzeto kao potvrda njegovog učešća u objašnjenju varijanse. Iako sa toliko varijabli strukturisan, teško ga je objasniti, jer sadržaj testova nije jasno komunikabilan. Tako bi se na osnovu sadržaja i strukture moglo zaključiti da ovaj faktor nosi u sebi nezavisnost, spremnost da se krene i oslobodi starih relacija, da se ne ide u pravcu standardnih i stereotipnih rešenja, konvencionalnih značenja, nego da se u analitičkoj percepciji uočavaju mogućnosti da se menja tok usmerenosti u opažanju i mišljenju. Ali je ovde uz konstatovane fleksibilne pristupe percepciji i mišljenju, nađeno i strogo i precizno ispitivanje alternativa u dolazanju do rešenja. A, prethodno se može tumačiti kao saglasnost sa nalazima drugih

istraživača (Kvašček, 1980; Radovanović i Kvašček, 1976) koji konstatuju da pojedinac ne mora u čistom vidu da pokazuje samo odlike jednog stila, kao i da u različitim situacijama može pokazivati različite stilove, zavisno od problema koje rešava. Naizgled protivurečna struktura ovoga faktora mogla bi se posmatrati i kao nalaz kojim se zaključuje da distinktivna struktura može da se objasni tako što kreativni kognitivni stil često podrazumeva čitav složaj naizgled suprotnih osobina i njihovih intenziteta, što, takođe, podupire *tezu o stavu da pojedinci nemaju tako jednostavnu bipolarnu izraženost načina obrade informacija, nego da su sve dimenzije prisutne kod svakog pojedinca, ali sa različitim nivoom intenziteta*. Ovaj je nalaz osnova za hipotezu koja se promovise u ovom tekstu, a koja je opozitna u odnosu na stavove koji su se do sada našli u strujama koje se u literaturi strukturiraju u dosadašnja tri talasa.

Za pitanje perspektive daljeg upoznavanja značaja kognitivnog stila uputno bi bilo sagledavanje odnosa između vrsta kognitivnog stila. Iz nalaza istraživanja iz koga su uzeti i prethodno pomenuti podaci izdvojiće se još samo nekoliko, kojima se ukazuje na potvrdu teze o stilu kao multidimenzionalnom sistemu. Ista je proveravana posmatranjem odnosa između vrsta kognitivnog stila kanoničkom korelacionom analizom i došlo se do broja i jačini veza posmatranih varijabli u toj povezanosti.

Visoki korelativni odnosi nisu svi mogli da izdrže provere koje su vršene kanonizacijom. Koeficijenti determinacije dobijeni kanoničkom korelacionom analizom dali su procenat varijanse koji je u jednom bloku varijabli (u jednoj vrsti kognitivnog stila) povezan, odnosno određen varijansom u drugoj vrsti, dakle objašnjava se razlikama u drugom kognitivnom stilu. Iz matrice koeficijenata determinacije konstatuje se i da potreban nivo značajnosti nisu ostvarili koeficijenti determinacije između konvergentnog i imaginativnog kognitivnog stila i između imaginativnog i analitičko-neanalitičkog kognitivnog stila. Ova dva koeficijenta nisu u stanju da objasne varijanse koje se javljaju posmatranim nizovima merenja. Deo imaginacije koji se odnosi na proizvođenje imaginativnih ideja na osnovu nestrukturisanog materijala, tolerancije prema neodređenosti i dvosmilnosti, zatim na spontano asociiranje i izmišljanje novoga, ostaje izvan veza koje su manifestovane u odnosu na analitički kognitivni stil. Utisak je da je to deo koji ispituje čistu kreativnu imaginaciju. *Ove konstatacije potvrđuju potrebu da se za identifikaciju kognitivnog stila koriste pre dimenzije, utvrđene opštom faktorskom analizom, nego po vrstama kognitivnog stila svrstani testovi (subbaterije)*. Kanonička analiza, odnosno ovaj nalaz o imaginativnom kognitivnom stilu i njegovom odnosu sa drugim kognitivnim stilovima, samo su jedna od ilustracija kojom se argumentuje prethodni stav. Druge potvrde, drugi uglovi posmatranja vide se u kanoničkoj matrici (videti: Gojkov, 1995).

Boljem razumevanju imaginativnog kognitivnog stila, a time i kognitivnog stila uopšte, doprinosi još jedno posmatranje njegove kanoničke strukture u čijoj je osnovi odnos imaginativnog i konvergentnog stila, kojim je konstatovano da su testovi imaginativnog kognitivnog stila dosta nezavisni. Ono što u korišćenim testovima definiše imaginaciju odnosi se, uglavnom, na konstrukciju, stvaranje novih veza na osnovu postojećeg iskustva (veza teza analogije i imaginacije) i

testova anticipacije posledica i dedukcije na osnovu datih informacija). Slaba povezanost imaginativnog stila sa pomenutim delovima baterije (analitički i konvergentni kognitivni stil) u skladu je sa poznatim karakteristikama imaginacije.

Nakon prethodnih analiza pitanje da li je u suštini manifestovanje kognitivnog stila, odnosno njegovih kreativnih aspekata, složaj manjeg broja opštijih faktora, kao što je sugerisao Giford (faktori originalnosti i fluentnosti), utisak je, ima male mogućnosti da dobije potvrđan odgovor. Manifestovanje kreativnih aspekata kognitivnog funkcionisanja koji su prethodno analizirani više se slaže sa nalazima onih istraživanja u kojima je stvaralaštvo shvaćeno kao multidimenzionalna varijabla, multifaktorska pojava, a potvrda ovoga je i činjenica da se u manifestovanju kreativnosti nalaze zajednički elementi kategorije kognitivnog stila i kategorije inteligencije. Iz ugla strukture kognitivnog stila sve prethodno ide u prilog zaključku o složenosti fenomena i nedokučivosti strukture. Ipak, *nalazi ukazuju na mogućnost da se sa najviše sigurnosti zaključi da se struktura kognitivnog stila ne može posmatrati iz aspekta vrsta (divergentni, konvergentni, analitički, imaginativni...), dakle ni polova koji su dijametralno suprotni i kao takvi označavaju suprotne kognitivne reakcije, nego pre kao dimenzije koje intenzitetom pojave čine spektar, a manifestovanjem složaja dimenzija naglašavaju se u skladu sa problemom, odnosno sadržajima učenja više ili manje dimenzije koje se sklapaju u karakteristični kognitivni složaj.*

Do prethodnog zaključka dovode i nalazi klaster analiza, koji upućuju na zaključak da se u interpretaciji kognitivnog stila darovitih prihvatiti pristup po kome se isti definiše na osnovu dimenzija, a ne po vrstama koje su fiksirane u subbaterijama (konvergentni, divergentni...). Argumentacija je u činjenici da se ispitanici grupišu slojevito u okviru svake vrste kognitivnog stila, dakle u okviru jedne vrste postoji po nekoliko podgrupa, koje imaju svoje uže specifičnosti, odnosno dimenzije. Ove dimenzije odgovaraju nađenim faktorima u faktorskoj analizi. Kognitivni stil posmatranih darovitih studenata razlikuje se pojedinačno u zavisnosti od intenziteta manifestovanja određenih karakteristika kognitivnog stila, odnosno onoga što karakteriše ove dimenzije (faktore) kognitivnog stila. Iz ukupne klaster analize moglo bi se zaključiti da se daroviti studenti razlikuju individualno, ali da, takođe, mogu da se uoče tendencije grupisanja studenata po sličnostima kognitivnog funkcionisanja. Kognitivni stil kao struktura nastoji da dâ okvir razlikama, te se sličnosti manifestuju u vidu dimenzija značajnih karakteristika opažanja, mišljenja..., što je još jedan dokaz za konstataciju da pojedinci imaju svoju paletu dimenzija, kojom reaguju na rešavanje problema i koriste manje ili više jednu ili drugu dimenziju u zavisnosti od zadatka. Ovo je u skladu nalaza savremenih istraživanja (Kozhevnikov, 2007, 2013; Kozhevnikov, Kosslyn, & Shephard, 2005) kojima se tvrdi da pojedince treba usmeravati ka korišćenju i manje izraženih dimenzija kognitivnog stila, što je vrlo značajno imati u vidu kod personalizacije didaktičkih strategija i instrukcija.

Dakle, iza prethodnog, za nove perspektive u istraživanju ovoga fenomena ostaje kao osnova velika izraženost njegove praktične funkcionalnosti, a to je izazov koji obećava dalja interesovanja istraživača na ovom polju i široke mogućnosti za

one koji imaju dovoljan nivo tolerancije za nedorečenosti, nove vidike i traganja za novim metodološkim rešenjima.

Zaključak

Idiosinkratičnost, neuhvativost, kao najizrazitije obeležje ljudske prirode ispoljava se i ovde u jasnom obrisu, te nama sa sadašnjim metodološkim moćima ostaje nada da ćemo joj se kadgod više približiti, bolje je upoznati, kako bismo joj bolje služili, ili, pak, da se, kako nalazi nagoveštavaju, možemo radovati toj raznolikosti i sreći da i sami, kao praktičari, nastavnici, imamo pravo na svoj stil, koji, kao što nalazi istraživanja (Gojkov, 2007, 2013; Gojkov et al., 2018) nagoveštavaju, uvek nekome odgovara, kao i da poznavanjem različitih stilova, nastavnih strategija može nastavnik u mentorskoj ulozi da pruža šanse studentu da razvija i svoje slabije razvijene dimenzije kognitivnog stila.

Literatura:

- Allport, A., & Wylie, G. (1999). Task-switching: Positive and negative priming of task-set. In G. W. Humphreys, J. Duncan, & A. M. Treisman (Eds.), *Attention, space and action: Studies in cognitive neuroscience* (pp. 273–296). Oxford: Oxford University Press.
- Allport, G. (1961). *Pattern and growth in Personality*. New York: Holt, Rinehart and Winston. American Psychological Association. (2002). Publication manual of the American Psychological Association (5th ed.).
- Ausburn, L. J. & Ausburn, F. B. (1978). Cognitive styles: Some information and implications for instructional design. *Educational Communication and Technology*, 26, 337–354.
- Berry, J. W. (1980). Ecological analyses for cross-cultural psychology. In N. Warren (Ed.), *Studies in cross-cultural psychology* (Vol. 2, pp. 157–189). London, England: Academic Press.
- Berry, J. W. (1984). Towards a universal psychology of cognitive competence. In P. S. Fry (Ed.), *Changing conceptions of intelligence and intellectual functioning*. Amsterdam: North-Holland.
- Berry, J. W., & Bennett, J. A. (1992). Cree conceptions of cognitive competence. *International Journal of Psychology*, 27, 73–88. Berri & Bennett, 1992;
- Bieri, J. (1971). Cognitive structures in personality. In H. M. Schroder & P. Suedfeld (Eds.), *Personality theory and information processing*. New York: Ronald
- Bouchard, T. J., Jr., Lykken, D. T., McGue, M., Segal, N. L., & Tellegen, A. (1990). Sources of human psychological differences: The Minnesota Study of Twins Reared Apart. *Science*, 250, 223–228.
- Cabeza, R., Anderson, N. D., Locantore, J. K., & McIntosh, A. R. (2002). Aging gracefully: Compensatory brain activity in high-performing older adults. *NeuroImage*, 17, 1394–1402.
- Carpenter, P. A., Just, M. A., & Reichle, E. D. (2000). Working memory and executive function: Evidence from neuroimaging. *Current Opinion in Neurobiology*, 10, 195–199.
- Cooperman, E. W. (1980). Field differentiation and intelligence. *Journal of Psychology*, 105, 29–33.

- Cronbach, L. J., & Snow, R. E. (1977). *Aptitudes and instructional methods*. New York: Wiley. *Culture*, 8, 321–333.
- Curry, L. (1990). A critique of the research on learning styles. *Educational Leadership*, 48, 50–56.
- De Boer, J., Kommers, P. A. M., & de Brock, B. (2011). Using learning styles and viewing styles in streaming video. *Computers & Education*, 56, 727–735.
- Devlin, B., Daniels, M., & Roeder, K. (1997). The heritability of IQ. *Nature*, 388, 468–471.
- Doktor, R. (1983). Some tentative comments on Japanese and American decision making. *Decision Sciences*, 14, 607–612;
- Evans, C. (2013, June). *Styles in practice: A research perspective*. Paper presented at the 18th annual ELSIN conference, Billund, Denmark.
- Evans, C., & Cools, E. (2011). New directions with styles research: Applying styles research to educational practice. *Learning and Individual Differences*, 21, 249–254.
- Evans, C., & Waring, M. (2009). The place of cognitive style in pedagogy: Realizing potential in practice. In L. F. Zhang & R. J. Sternberg (Eds.), *Perspectives on the nature of intellectual styles* (pp. 169–208). New York, NY: Springer.
- Evans, C., & Waring, M. (2012). Application of styles in educational instruction and assessment. In L. F. Zhang, R. J. Sternberg, & S. Rayner (Eds.), *The handbook of intellectual styles* (pp. 297–330). New York, NY: Springer.
- Ganis, G., Thompson, W. L., & Kosslyn, S. M. (2005). Understanding the effects of task-specific practice in the brain: Insights from individual-differences analyses. *Cognitive, Affective & Behavioral Neuroscience*, 5, 235–245.
- Gardner, R. W. (1953). Cognitive styles in categorizing behavior. *Journal of Personality*, 22, 214–233.
- Gardner, R. W. (1959). Cognitive control principles and perceptual behavior. *Bulletin of the Menninger Clinic*, 23, 241–248.
- Gardner, R. W. (1962). Cognitive controls in adaptation: Research and measurement. In S. Messick & J. Ross (Eds.), *Measurement in personality and cognition*. New York: Wiley.
- Gardner, R. W. (1970). Cognitive structure formation, organismic equilibration, and individuality of conscious experience. *Journal for the Study of Consciousness*, 3, 119–136.
- Gardner, R. W., & Long, R. I. (1962). Cognitive controls of attention and inhibition: A study of individual consistencies. *British Journal of Psychology*, 53, 381–388.
- Gardner, R. W., & Moriarty, A. (1968). Dimensions of cognitive control at preadolescence. In R. Gardner (Ed.), *Personality development at preadolescence*. Seattle: University of Washington Press
- Gardner, R. W., & Schoen, R. A. (1962). Differentiation and abstraction in concept formation. *Psychological Monographs*, 76.
- Gardner, R. W., Holzman, P. S., Klein, G. S., Linton, H., & Spence, D. P. (1959). Cognitive control: A study of individual consistencies in cognitive behavior. *Psychological Issues*, 1 (4).
- Gardner, R. W., Jackson, D. N., & Messick, S. J. (1960). Personality organization in cognitive controls and intellectual abilities. *Psychological Issues*, 2 (4).
- Gojkov, G. (1995). *Kognitivni stil u didaktici*. Vršac: Viša škola za vaspitače.
- Gojkov, G., Stojanović, A., Gojkov Rajić, A. (2018). *Darovitost i kreativnost – izazovi i perspektive*. Beograd: SAO.
- Gojkov, G. (2007). *Metateorijske koncepcije pedagoške metodologije*. Vršac: Visoka škola za obrazovanje vaspitača.

- Gojkov, G. (2013). *Fragmenti visokoškolske didaktike*. Vršac: Visoka škola strukovnih studija za vaspitače „Mihailo Palov”.
- Goldstein, K. M., & Blackman, S. (1978). *Cognitive style*. New York: Wiley.
- Goodenough, D. R., & Karp, S. A. (1961). Field dependence and intellectual functioning. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 63, 243–246.
- Gray, J. R., & Thomspon, P. M. (2004). Neurobiology of intelligence Science and ethics. *Nature Reviews Neuroscience*, 5, 471–482.
- GREENFIELD, P. M. (1997). You can't take it with you: Why ability assessments don't cross cultures. *American Psychologist*, 52, 1115–1124.
- Grigorenko, E. L i Sternberg, R. J. (1997). Styles of thinking, abilities, and academic performance. *Exceptional children*, 63(3), 295–312.
- Guralnik, D. B. (Ed.). (1976). *Webster's new world dictionary*, second college edition: Classics edition. Akron, OH: William Collins
- Gustafson, R., & Kallen, H. (1989). Alcohol effects on cognitive and personality style in women with special reference to primary and secondary process. *Alcoholism: Clinical and Experimental Research*, 13 (5), 644–648.
- Hanfmann, E. (1941). A study of personal patterns in an intellectual performance. *Character and Personality*, 9, 315–325
- Hogarty, G., Flesher, S., Ulrich, R., Carter, M., Greenwald, D., Pogue-Geile, M., et al. (2004). Cognitive enhancement therapy for schizophrenia. Effects of a 2-year randomized trial on cognition and behavior. *Arch. Gen. Psychiatry*, 61(9), 866–876.
- Hunter, J. E. (1983). A causal analysis of cognitive ability, job knowledge, job performance, and supervisor ratings. In F. Landy, S. Zedeck, & J. Cleveland (Eds.), *Performance measurement and theory*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Hunter, J. E., & Hunter, R. F. (1984). Validity and utility of alternative predictors of job performance. *Psychological Bulletin*, 96, 72–78.
- Husarić, M. (2011). Važnost uvažavanja kognitivnih stilova. *Metodicki obzori* 12, vol. 6(2011) / 2, str. 151.
- Jaffee, S. R., & Price, T. S. (2007). Gene–environment correlations: a review of the evidence and implications for prevention of mental illness. *Molecular Psychiatry*, 5, 432–442.
- Johnson, W., Bouchard, T. J., Krueger, R. F., McGue M., Gottesman, I. (2004). Just one g: consistent results from three test batteries. *Intelligence*, 32, 95–107.
- Johnson, W. (2007). Genetic and environmental influences on behavior: Capturing all the ainterplay. *Psychological Review*, 114, 424–440.
- Kagan, J. (1966). Reflection-impulsivity: The generality and dynamics of conceptual tempo. *Journal of Abnormal Psychology*, 71, 17–24.
- Kagan, J., & Kogan, N. (1970). Individual variation in cognitive processes. In P. A. Mussen (Ed.), *Carmichael's manual of child psychology* (Vol. 1). New York: Wiley.
- Kagan, J., Rosman, B. L., Day, D., Albert, J., & Phillips, W. (1964). Information processing in the child: Significance of 30 *Kozhevnikov et al.* analytic and reflective attitudes. *Psychological Monographs*, 78, 1–37.
- Kholodnaya, M. A. (2002). Kognitiivnii stili: O prirode individual'nogo uma [Cognitive styles: On the nature of individual mind]. Moscow, Russia: PER SE. Kimchi, R. (1992). Primacy of wholistic processing and global/local paradigm: A critical review. *Psychological Bulletin*, 112, 24–38.
- Kitayama, S. (2009). Holism in a European cultural context: Differences in cognitive style between Central and East Europeans and Westerners. *Journal of Cognition and education*. Leiden, The Netherlands: ICLON-Graduate *Educational Psychology*, 13, 339–347.

- Klein, G. S. (1951). A personal world through perception. In R. R. Blake & G. V. Ramsey (Eds.), *Perception: An approach to personality* (pp. 328–355). New York, NY: Ronald Press
- Klein, G. S., & Schlesinger, H. J. (1951). Perceptual attitudes toward instability: I. Prediction of apparent movement experiences from Rorschach responses. *Journal of Personality, 19*, 289–302.
- Kogan, N. (1976). *Cognitive styles in infancy and early childhood*. New York: Wiley.
- Kogan, N., & Saarni, C. (1990). Cognitive style in children: Some evolving trends. In O. N. Saracho (Ed.), *Cognitive style and early education* (pp. 3–31). New York, NY: Gordon & Breach.
- Kosslyn, S. M., Thompson, W. L., Shephard, J. M., Ganis, G., Bell, D., Danovitch, J., Alpert, N. M. (2004). Brain rCBF and performance in visual imagery tasks: Common and distinct processes. *European Journal of Cognitive Psychology, 16*, 696–716.
- Kozhevnikov, M. (2007). Cognitive styles in the context of modern psychology: Toward an integrated framework of cognitive style. *Psychological Bulletin, 133*, 464–481.
- Kozhevnikov, M. (2013). Cognitive style. In D. Reisberg (Ed.), *Oxford handbook of cognitive psychology* (pp. 842–855). Oxford, England: Oxford University Press.
- Kozhevnikov, M., Hegarty, M., & Mayer, R. (2002). Revising the visualizer–verbalizer dimension: Evidence for two types of visualizers. *Cognition and Instruction, 20*, 37–77.
- Kozhevnikov, M., Kosslyn, S., & Shephard, J. (2005). Spatial versus object visualizers: A new characterization of visual cognitive style. *Memory & Cognition, 33*, 710–726.
- Kvaščev, R. (1978). *Primjena teorija učenja na oblast nastave i vaspitanja*. Beograd: Privredno-finansijski vodič.
- Kvaščev, R. (1980). *Sposobnosti za učenje i ličnost*. Beograd. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Kvaščev, R. (1981). *Psihologija stvaralaštva*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Kvaščev, R. (1983). *Razvijanje kreativnog ponašanja ličnosti*. Sarajevo: Svjetlost. *Stil u psihologiji: teorije i istraživanja*, 165.
- Luchins, A. S., & Luchins, E. H. (1970). Effects of preconceptions and communications on impressions of a person. *Journal of Social Psychology, 81*(2), 243–252.
- Marentić Požarnik, B., Magajna, L., Peklaj, C. (1995). *Izazov raznolikosti; stil i spoznavanja, učenja, mišljenja*. Nova Gorica: Educa.
- McKenna, F. P. (1984). Measures of field dependence: Cognitive style or cognitive ability? *Journal of Personality and Social Psychology, 47*, 593–603.
- Messick, S. (1976). Personality consistencies in cognition and creativity. In S. Messick (Ed.), *Individuality in learning* (pp. 4–23). San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Messick, S. (1984). The nature of cognitive styles: Problems and promise in educational practice. *Educational Psychologist, 19*, 59–74.
- Messick, S. (1994). The matter of style: Manifestations of personality in cognition, learning, and teaching. *Educational Psychologist, 29*, 121–136.
- Messick, S. (1996). Bridging cognition and personality in education: the role of style in performance and development. *European Journal of Personality, 10*, 353–376.
- Messick, S., & Fritzky, F. J. (1963). Dimension of analytic attitude in cognition and personality. *Journal of Personality, 31*, 346–370.
- Miller, A. (1987). Cognitive styles: An integrated model. *Journal of Educational Psychology, 7*, 251–268.
- Miller, A. (1991). Personality types, learning styles, and educational goals. *Journal of Educational Psychology, 11*, 217–238.

- Miller, A. I. (2000). *Insights of genius: Imagery and creativity in science and art*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Myers, I. B. (1981). *Gifts differing*. Gainesville, FL: Center for the Application of Psychological Type.
- Myers, I. B., & McCaulley, M. H. (1985). *Manual: A guide to the development and use of the Myers-Briggs Type Indicator*. Palo Alto, CA: Consulting Psychological Press.
- Myers, P. L. (1988). Paranoid pseudocommunity beliefs in a sect milieu. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 23 (4), 252–255
- Okagaki, L., & Sternberg, R. J. (1991). Cultural and parental influences on cognitive development. In L. Okagaki & R. J. Sternberg (Eds.), *Directors of development: Influences on the development of children's thinking*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Posthuma, D., de Geus, E. J., Baare, W. F., Hulshoff Pol, H. E., Kahn, R. S., & Boomsma, D. I. (2002). The association between brain volume and intelligence is of genetic origin. *Nature Neuroscience*, 5, 83–84.
- Prabhakaran, V., Smith, J. A. L., Desmond, J. E., Glover, G. H., & Gabrieli, J. D. E. (1997). Neural substrates of fluid reasoning: An fMRI study of neocortical activation during performance of the Raven's Progressive Matrices Test. *Cognitive Psychology*, 33, 43–63.
- Prat, C. S., & Just, M. A. (2008). Brain bases of individual differences in cognition. *Psychological Science Agenda*, 22(5). Retrieved from <<http://repository.cmu.edu/psychology/239>>.
- Pušina, A. (2018), Stil u psihologiji: teorije i istraživanja; <https://www.researchgate.net/publication/323240082_STIL_U_PSIHOLOGIJI_TEORIJE_I_ISTRAZIVANJA>.
- Pušina, A. (2014). *Creativity of Bosnian secondary school students: an intellectual styles perspective*. Rad prezentovan na: 5th World Conference on Psychology, Counseling and Guidance, Dubrovnik, Hrvatska.
- Pušina, A. (2014). Intelektualni stilovi kao resursi kreativnosti. *Didaktički putokazi*, 68, 18–21.
- Radovanović, V., Kvaščev, R. (1976). Pojam, odredbe i vrste kognitivnog stila. *Pedagogija 2–3*. Beograd: Savremena administracija.
- Rayner, S. J., & Cools, E. (Eds.). (2011). *Style differences in cognition, learning, and management: Theory, research and practice*. New York, NY: Routledge.
- Riding, R., & Cheema, I. (1991). Cognitive styles – An overview and integration. *Journal of Educational Psychology*, 11, 193–216.
- Royce, J. R. (1973). The conceptual framework for a multi-factor theory of individuality. In J. R. Royce (Ed.), *Contributions of multivariate analysis to psychological theory*. London: Academic Press.
- Sadler-Smith, E., & Badger, B. (1998). Cognitive style, learning and innovation. *Technology Analysis & Strategic Management*, 10, 247–266.
- Schaie, KW (1994). Cognition and aging: Verbal learning, memory, and problem solving, 49, 304–313, dostupno na: <www.ncbi.nlm.nih.gov>; videno: 6. 11. 2018.
- Serpell, R. (1993). *The significance of schooling: Life-journeys in an African society*. New York: Cambridge University Press.
- Stankov, L. (1986). Kvaschev's experiment: Can we boost intelligence? *Intelligence*, 10, 209–230.
- Sternberg, R. J. (1988). *The triarchic mind: A new theory of human intelligence*. New York: Viking.
- Sternberg, R. J. (1988b). Mental self-government: A theory of intellectual styles and their development. *Human Development*, 31, 197–224.

- Sternberg, R. J. (1997). *Thinking styles*. New York, NY: Cambridge University Press.
- Sternberg, R. J., & Zhang, (2000), L. F. Styles of Thinking as Basis of Differentiated Instruction. *Theory into practice*, 44(3), 245–253.
- Sternberg, R. J., & Zhang, L. F. (Ur.).(2001). *Perspectives on Thinking, Learning and Cognitive Styles*. London: Lawrence Erlbaum.
- Sternberg, R. J., & Grigorenko, E. L. (1997). Are cognitive styles still in style? *American Psychologist*, 52, 700–712.
- Sternberg, R. J., Grigorenko, E. L., & Bundy, D. A. (1997). *Measuring Human Development: The role of general indices of cognitive ability in assessing the impact of education and HNP interventions on child development*. Washington, DC: World Bank.
- Sternberg, R. J. (1994a). Thinking Styles: Theory and assessment at the interface between intelligence and personality. U R. J. Sternberg i P. Ruzgis (Ur.), *Intelligence and personality*, 169–187.
- Sternberg, R. J. (1994b). Allowing for thinking styles. *Educational Leadership*, 52(3), 36–39.
- Sternberg, R. J. (1995). Intelligence and cognitive styles. U: *Individual differences and personality*. London: Longman Group Limited.
- Stojnov, D. (2003). *Relativizam: bauk koji kruži naukom*. U: *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*. Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
- Stojnov, D. (1998). Konstruktivizam, participativna epistemologija i konstruktivnost psiholoških kategorija. U: *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*, br. 30, Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
- Thompson, P. M., Cannon, T. D., Narr, K. L., van Erp, T., Poutanen, V. P., Huttunen, M., Toga, A. W. (2001). Genetic influences on brain structure. *Nature Neuroscience*, 4, 1253–1258.
- Thompson, T., Steffert, T., & Gruzelier, J. (2009). Effects of guided immune-imagery: The moderating influence of openness to experience. *Personality and Individual Differences*, 47(7), 789–794
- Vasilopoulos, T., Panizzon, M. S., Xian, H., Grant, M.D., Lyons, M. J., Toomey, R., Franz, C. E., Kremen, W. S., & Jacobson, K.C. (2012). Genetic architecture of Delis–Kaplan Executive Function System (D–KEFS) Trail Making Test: Evidence for distinct genetic influences on executive function. *Neuropsychology*. 26 (2), 238–250.
- Vaughan, L., & Giovanello, K. (2010). Executive function in daily life: Age-related influences of executive processes on instrumental activities of daily living. *Psychology and Aging*, 25, 343–355.
- Vernon, P. (1973). Multivariate approaches to the study of cognitive styles. In J. R. Royce (Ed.), *Contributions of multivariate analysis to psychological theory*. London: Academic Press 3 (149–171), 6 (49–55), (167–185); *A Modern Synthesis of Cognitive Styles* 33.
- Volk, H. E., McDermott, K. B., Roediger, H. L., & Todd, R. D. (2006). Genetic influences on free and cued recall in long term memory tasks. *Twin Research and Human Genetics*, 9, 623–631.
- Wager, T. D., & Smith, E. E. (2003). Neuroimaging studies of working memory: A meta-analysis. *Cognitive, Affective, & Behavioral Neuroscience*, 3, 255–274.
- Wager, T. D., Sylvester, C. Y., Lacey, S. C., Nee, D. E., Franklin, M., & Jonides, J. (2005). Common and unique components of response inhibition revealed by fMRI. *Neuroimage*, 27(2), 323–340
- Wallach, M., & Kogan, N. (1965). *Models of thinking in young children*. New York: Holt Rinehart & Winston

- Wardell, D. M., & Royce, J. R. (1978). Toward a multi-factor theory of styles and their relationships to cognition and affect. *Journal of Personality, 46*(3), 474–505
- Welsh, M. C., Pennington, B. F., & Groisser, D. B. (1991). A normative–developmental study of executive function: A window on prefrontal function in children. *Developmental Neuropsychology, 7*, 131–149.
- Witkin, H. A. (1950). Individual differences in ease of perception of embedded figures. *Journal of Personality, 19*, 1–15.
- Witkin, H. A. (1965). Psychological differentiation and forms of pathology. *Journal of Abnormal Psychology, 70*, 317–336.
- Witkin, H. A., & Asch, S. E. (1948). Studies in space orientation: IV. Further experiments on perception of the upright with displaced visual field. *Journal of Experimental Psychology, 43*, 58–67.
- Witkin, H. A., & Berry, J. W. (1975). Psychological differentiation in cross-cultural perspective. *Journal of Cross-Cultural Psychology, 1*, 5–87.
- Witkin, H. A., & Goodenough, D. R. (1981). *Cognitive style: Essence and origins*. New York, NY: International Universities Press.
- Witkin, H. A., Dyk, R. B., Faterson, H. F., Goodenough, D. R., & Karp, S. A. (1962). *Psychological differentiation*. New York, NY: Wiley.
- Witkin, H. A., Lewis, H. B., Hertzman, M., Machover, K., Bretnall, P. M., & Wapner, S. (1954). *Personality through perception: An experimental and clinical study*. New York, NY: Harper & Brothers.
- Witkin, H. A., Moore, C. A., Goodenough, D. R., & Cox, P.W. (1977). Field dependent and field independent cognitivestyles and their educational implications. *Review of Educational Research, 47*, 1–64.
- Zhang, L. F., & Nisbett R. E. (2004). Is it culture or is it language? Examination of language effects in cross–cultural research on categorization. *Journal of Personality and Social Psychology, 87*, 57–65.
- Zhang, L. F., & Sternberg, R. J. (1998a). The pentagonal implicit theory of giftedness revisited: A cross validation in Hong Kong. *Roeper Review, 21*(2), 149–153.
- Zhang, L. F., & Sternberg, R. J. (1998b). Thinking styles, abilities, and academic achievement among Hong Kong university students. *Educational Research Journal, 13*(1), 41–62.
- Zhang, L. F., & Sternberg, R. J. (2000). Are learning approaches and thinking styles related? A study in two Chinese populations. *The Journal of Psychology, 134*, 469–489.
- Zhang, L. F., & Sternberg, R. J. (2005). A threefold model of intellectual styles. *Educational Psychology Review, 17*, 1–53.
- Zhang, L. F., & Sternberg, R. J. (2009). Intellectual styles and creativ-ity. In T. Rickards, M. A. Runco, & S. Moger (Eds.) *The Routledge companion to creativity* (pp. 256–266). New York: Routledge.
- Zhang, L. F., Sternberg, R. J., & Rayner, S. (Eds.). (2012). *Handbook of intellectual styles: Preferences in cognition, learning, and thinking*. New York, NY: Springer.
- Zimmerman, E. (2007). Cognitive Style and Related Educational Issues: New Directions Research in Art Education. *Journal of Art & Design Education, 2*(1), 15–30.

**GIFTEDNESS AND RESEARCH OF COGNITIVE STYLE
- TRENDS AND PERSPECTIVES -**

Summary: The goal of this article is to perceive trends and perspectives in the field of cognitive style research. The idea was to clear the confusion, which is now present by defining of terms like cognitive style, learning style, learning strategies, intellectual style... For this purpose was used the method of theoretical analysis. Clear defining of those terms is important for the area of gifted, because they are in the basis of personalization and mentor work with gifted. Regarding this, the author has observed the cognitive style from the aspect of modern theories of cognitive psychology and neuroscience and provides a framework, which integrates the research findings about differences in defining of those terms in mentioned disciplines. The intention of the author has been to provide a basis for future researches. The analysis of broad spectrum of relevant research findings and theoretical and empirical problems, which have been accumulated during the last decades, has shown the conclusions, which speak for importance of cognitive style, and therefore for need of further research. Some general conclusions refer to following statements:

- The researches of cognitive style in psychology and neuroscience, learning styles in education and decision-making styles in business and management have noticed that those are the phenomena, whose essence is in the range of possible types of processing. Those different types of processing can help persons to adapt to physical and socio-cultural events and circumstances.
- The research findings and theoretical basis of numerous models point out that cognitive style are sensitive individual differences in cognition. Cognitive styles do not affect only the cognition of higher level, perception and attention, but they are also reflected in neural activity.
- Cognitive style is unique human characteristic; in correlation with specific predispositions, like basic cognitive abilities and personality traits. Therefore there are numerous correlation studies between styles and other individual differences (in education and business literature), which have not completely discovered the nature of this construct.
- One of the cognitive style research trends goes toward support of conceptualization of cognitive style as adaptive system. For this would be very important longitudinal studies, which would focus the question, how groups of people develop specific cognitive styles, when they are immersed in different learning or socio-cultural environment. The previous is the basis for hypothesis: If the members of such groups have comparable intellectual abilities and personality traits and develop different cognitive styles, this would enable to make clear separation of the concept of cognitive style and several other fixed characteristics. Neurostudies have had the goal to understand how physical and socio-cultural environments form the neuronal activity, which is also one important step toward this.
- One of the trends is the opinion that different styles can be organised in unique taxonomy. This conclusion is important partly for the reason that one of the hardest critics of the cognitive style construct is its number of dimensions, which seems not possible to be united or systemised. The authors propose that the cognitive style taxonomy should be organised in a matrix with vertical axis for the levels of information processing and horizontal axis for the orthogonal type of the cognitive style of the species, where all of them are adaptive systems.
- Proposed taxonomy is useful, not only as a method of organising styles, but also as a way to identify opportunities for additional research, because it enables the integration of good documented cognitive and learning styles, personalities and decision-making styles. All style types – proposed in traditional cognitive style research, in education, in business and management - suit different adaptive systems, which attract different levels of the information processing.
- The taxonomy is considered to provide the framework for detection of losses in the range and types of cognitive styles, which can lead to identification of still unknown cognitive characteristics (for example there are a lot of missing elements on the level of concept forming) and reduce the risk by the personalisation of didactic procedures, i.e. mentor work with gifted

Key words: cognitive style, learning styles, learning strategies, taxonomy.